

POTREBE I MOGUĆNOSTI ZA UNAPREĐENJEM POLOŽAJA MLADIH BEZ RODITELJSKOG STARANJA NAKON OSAMOSTALJIVANJA

Ova publikacija nastala je u okviru Projekta „Mostar – Prostor koji pokreću” koji finansira Vlada Ujedinjenog Kraljevstva. Stavovi izraženi u njoj isključiva su odgovornost autora i ne izražavaju nužno stavove i zvanične politike Vlade Ujedinjenog Kraljevstva.

Projekat Mostar – Prostor koji pokreću je trogodišnji projekat koji ima za cilj unaprijediti sadržaje i korištenje javnih prostora u Mostaru kroz aktivno uključivanje građanki i građana i potporu njihovim inicijativama koje doprinose kvaliteti građanskog, kulturnog i gospodarskog života u Mostaru. Projektom se namjeravaju podržati građanke i građane i lokalne vlasti da učinkovito koriste nove vještine, alate i mehanizme za rješavanje prioriteta na uključiv, rodno osjetljiv, participativan i sustavan način. Pored toga, Projekat će izravno dodijeliti sredstva za financiranje infrastrukturnih projekata i intervencija u javnom prostoru, kao i inicijativa koje će dizajnirati i voditi građanke i građani, a koje se odnose na zajednički javni prostor i zajedničke aktivnosti.

Nositelj projekta je People in Need (PIN), a članovi konzorcija su Everyday Peace Indicators (EPI), Omladinski Kulturni centar Abrašević (OKC Abrašević), Agencija lokalne demokratije Mostar (LDA Mostar) i NEŠTO VIŠE (NV). Projekat finansira Vlada Ujedinjenoga Kraljevstva.

SADRŽAJ

UVOD	5
METODOLOŠKI OKVIR RADA	6
Problem istraživanja	6
Predmet istraživanja	6
Ciljevi istraživanja	6
Metodologija	6
DJECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA	7
PRAVA DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA	9
MLADI BEZ RODITELJSKOG STARANJA – ZAŠTITNI MEHANIZMI	10
IZAZOVI MLADIH LJUDI BEZ RODITELJSKOG STARANJA	12
PROBLEMI U SOCIO-EMOCIONALNOM RAZVOJU	12
SOCIJALNI RAZVOJ DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA	13
KOGNITIVNI RAZVOJ DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA	14
EMOCIONALNI RAZVOJ DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA	15
VAŽNOST SOCIJALNE PODRŠKE ZA DJECU BEZ RODITELJSKOG STARANJA	16
PROCES OSAMOSTALJENJA NAKON IZLASKA IZ INSTITUCIONALNE BRIGE	16
ZAKLJUČAK	19
DODATAK:	21
PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA MLADIH LJUDI BEZ RODITELJSKOG STARANJA U DRUŠTVU NAKON OSAMOSTALJIVANJA	21
POTREBE I MOGUĆNOSTI ZA UNAPREĐENJEM POLOŽAJA MLADIH BEZ RODITELJSKOG STARANJA NAKON OSAMOSTALJIVANJA	22
UVOD	22
Šta je socijalno-emocionalno učenje?	22
5 ključnih socijalno-emocionalnih područja učenja	23
Komponente modela podrške za mlade bez roditeljskog staranja pri napuštanju sistema socijalne zaštite	24
KOMPONENTA – GRUPNI RAD	25
Nastavna jedinica: Samosvijest	26
Nastavna jedinica: Emocionalna inteligencija	27
Nastavna jedinica: Interpersonalni odnosi	28
Nastavna jedinica: Odgovorno donošenje odluka	29
KOMPONENTA – INDIVIDUALNI RAD	31
Zadaci mentora su:	31
KOMPONENTA – AKTIVNOSTI U ZAJEDNICI	32
Smjernice za implementaciju terenskih posjeta:	32
PRILOG 1	33
Nastavna jedinica: Samosvijest- RADIONICA 1	35
Nastavna jedinica: Samosvijest – RADIONICA 2	36

Nastavna jedinica: Samosvijest – RADIONICA 3	38
PRILOG 1	40
RADNI LIST 2	41
Nastavna jedinica: Emocionalna inteligencija – RADIONICA 2.....	42
Nastavna jedinica: Emocionalna inteligencija – RADIONICA 3.....	43
Nastavna jedinica: Emocionalna inteligencija – RADIONICA 4.....	44
PRILOG 2.....	45
Nastavna jedinica: Interpersonalni odnosi-RADIONICA 1	47
Interpersonalni odnosi-RADIONICA 2	48
Interpersonalni odnosi – RADIONICA 4	49
Nastavna jedinica: Društvena osvještenost – RADIONICA 1.....	50
Društvena osvještenost -Razderano srce –RADIONICA 2	51
Društvena osvještenost -RADIONICA 3.....	53
Nastavna jedinica: Društvena osvještenost – RADIONICA 4.....	55
Nastavna jedinica: Društvena osvještenost – RADIONICA 5.....	58
Nastavna jedinica: Odgovorno donošenje odluka – RADIONICA 1	61
PRILOG 8	62
PRILOG 2 – INDIVIDUALNI PLAN.....	75
Literatura	81

UVOD

Porodica je jedna od najsloženijih, najstarijih i najtrajnijih društvenih grupa. Zdrava i usklađena porodica omogućava nesmetan razvoj pojedinca i predstavlja čvrstu osnovu za razvoj svakog društva. Ona je osnovni faktor u zadovoljavanju potreba djeteta i od najranijeg uzrasta utiče na njegov razvoj, sazrijevanje te formiranje ličnosti. Međutim, nepoštivanje najboljeg interesa djeteta u ovom smislu u bosanskohercegovačkom društvu nije rijetkost. U prilog ovome govori veliki broj djece bez roditeljskog staranja kao i institucija koje se brinu o ovoj skupini djece. Brojni su razlozi zbog kojih djeca ostaju bez roditeljskog staranja, a u našim uslovima života danas su najčešće: loše ekonomske prilike i siromaštvo porodice. Povećan broj djece bez roditeljskog staranja, neminovnost je svih država koje su ili su bile zahvaćene ratom, među kojima je i BiH. Takođe, pored ratnih dešavanja, ostali uzroci zbog kojih veliki broj djece ostaje bez roditeljskog staranja jesu migracije stanovništva kao i brojne prirodne katastrofe.

U BiH još uvijek nije uspostavljen jedinstveni informacioni sistema za evidenciju djece bez roditeljskog staranja i evidenciju razloga razdvajanja djece od roditelja, što bi predstavljalo osnovni preduslov za kvalitetnu socijalnu zaštitu.

Na području Federacije BiH postoji 13 ustanova socijalne zaštite zaduženih za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, a od toga je šest ustanova vladinog sektora i sedam nevladinih organizacija. U ovim institucijama trenutno je smješteno 981 dijete, od čega 735 u vladinim, te 246 u nevladinim ustanovama.

Posebno ugrožena kategorija su mladi bez roditeljskog staranja, čije su potrebe predmet ovog istraživanja. Nakon punoljetstva, pred mladom osobom se nalazi niz razvojnih zadataka - zaposlenje, stanovanje, uspostavljanje značajnih bliskih odnosa koji čine njihovu socijalnu mrežu jačom. Koliko god sam izlazak iz ustanove bio predvidljiv i izvjestan, mladi ga najčešće dočekaju nespremno. I baš tada kada je kriza izvjesna, kada je promjena velika, izostaje formalna podrška. Ova problematika dodatno dolazi do izražaja kada se govori o djeci na domskom smještaju. Djeca i mladi koji su aktuelno na domskom smještaju susreću se sa većim brojem teškoća u funkcionisanju koje im najveće prepreke stvaraju na polju socijalne integracije, odnosno interakcije sa ljudima i grupama van doma, van sistema. Stoga za njih najveću krizu predstavlja momenat prestanka prava na domski smještaj, kada su primorani da se integrišu u zajednicu, a ne osjećaju se dovoljno spremno.

METODOLOŠKI OKVIR RADA

Problem istraživanja

Budući da je u brojnim istraživanjima i opšte prihvaćenim naučnim spoznajama više nego jasno da institucionalni smještaj djeteta može rezultirati negativnim posljedicama po njegov psiho-fizički razvoj, što se posebno odnosi na djecu mlađeg uzrasta, razmatranje programa jačanja socio-emocionalnih vještina štićenika u institucije za samostalan život, treba biti jedna od bitnih obaveza nadležnih organa.

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu čini svestrana analiza mogućih oblika zaštite djece i mladih bez roditeljskog staranja sukladno odredbama nadležnog zakonodavstva, te analiza potreba mladih bez roditeljskog staranja po izlasku iz institucija za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja.

Ciljevi istraživanja

Društveni cilj istraživanja ovog rada je sagledati važnost uključivanja programa za razvoj socio-emocionalnih kompetencija u institucije za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, koje će doprinijeti poboljšanom socio-ekonomskom statusu istih po izlasku iz institucija.

Naučni cilj istraživanja je da rezultati istraživanja makar minimalno doprinesu boljem razumijevanju potreba mladih bez roditeljskog staranja nakon punoljetstva, uz povećanje zaštite njihovih prava i interesa.

Metodologija

U ovoj analizi, koja je teorijsko-empirijskog karaktera, sukladno ciljevima istraživanja, korišteni su statistički podaci nadležnih zavoda za statistiku koji se odnose na djecu, zatim informacije i podaci dobiveni putem intervjua sa predstavnicima vladinog sektora i nevladinih organizacija, zakonska i podzakonska regulativa u BiH, strategije i politike relevantne za ovu oblast, Konvencija o pravima djeteta i druge konvencije i uredbe UN, preporuke UN Komiteta za prava djeteta, rezultati istraživanja koja se odnose na zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom koja su sprovele UN organizacije, međunarodne i domaće vladine i nevladine organizacije, Institucija ombudsmena za ljudska prava, kao i informacije objavljene u pisanim i elektronskim medijima.

DJECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine određuje roditeljsko staranje kao skup odgovornosti, dužnosti i prava roditelja koje imaju za cilj zaštitu ličnih i imovinskih prava i interesa djeteta (čl. 129. st. 1). Sve odgovornosti, dužnosti i prava koja čine sadržaj roditeljskog staranja, roditelji moraju vršiti isključivo u interesu djeteta.

Pod njegovim interesom se podrazumjeva kako lični, tako i imovinski ali je ipak prioritarna zaštita prvog s obzirom da se njihovim ostvarenjem osigurava život djeteta, njegov pravilan fizički i intelektualni razvoj i njegovo osposobljavanje za samostalan život i uključivanje u društvo.

Obaveza roditelja je da brinu o svojoj djeci, njihovom odgoju i obrazovanju, što u praksi nije uvijek slučaj. Naime, neki se roditelji neodgovorno ponašaju, ne vode brigu o svojoj djeci, napuštaju ih, zanemaruju ih ili naprosto nisu u stanju da obezbijede adekvatne uslove za njihovo odgajanje i obrazovanje. Ova skupina djece zajedno s još nekoliko drugih skupina u zakonodavstvu FBiH se naziva djecom bez roditeljskog staranja.

U tom kontekstu, prema odredbama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH dijete bez roditeljskog staranja određuje se kao „dijete bez oba roditelja, nepoznatih roditelja, napušteno od roditelja lišenih roditeljskog prava i roditelja spriječenih da vrše roditeljsku dužnost“ (čl. 13. st. 1).

Analizom navedene definicije vidljivo je da je dijete bez roditeljskog staranja dijete bez oba roditelja, odnosno dijete koje nema žive roditelje, dijete nepoznatih roditelja odnosno nahoče, dijete napušteno od roditelja, dakle ima žive roditelje ali su zanemarili obaveze i dužnosti prema djetetu, dijete roditelja spriječenih da vrše roditeljsku dužnost.

S tim u vezi, iako porodični zakon propisuje obavezu roditelja da brinu o svojoj djeci, u praksi je veoma česta situacija da se roditelji neodgovorno ponašaju i ne vode brigu o svojoj djeci, da ih napuštaju, zanemaruju ih ili nisu u stanju da obezbijede adekvatne uslove za njihovo odgajanje i obrazovanje.

Prema Porodičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine pod starateljstvo će se staviti maloljetna osoba:

a) čiji su roditelji umrli, nestali, nepoznati ili su nepoznatog boravišta duže od tri mjeseca;

b) čijim roditeljima je oduzeto roditeljsko staranje;

c) čiji roditelji nisu stekli poslovnu sposobnost ili im je ona oduzeta ili ograničena i

d) čiji su roditelji odsutni, spriječeni ili nesposobni redovno starati se o svom djetetu, a nisu povjerali njegovo čuvanje i odgoj osobi za koju je organ starateljstva utvrdio da ispunjava uvjete za staratelja “(čl. 186. PZ FBiH).

Pravo djece bez roditeljskog staranja na usvojenje i život u porodici dodatno je komplicirano teškim, sporim i gotovo nemogućim procesom usvajanja bez postojanja jedinstvene baze potencijalnih usvojitelja i baze djece koja mogu biti usvojena, o čemu svjedoči podatak da je tokom 2012. godine evidentirano samo 67 usvojenja. Po riječima profesionalaca i nalazima nekih istraživanja iz okolnih zemalja, usvojitelji su prije svega zainteresirani za djecu što mlađeg uzrasta, zdravu i bjeloputu djecu, a često insistiraju na određenom spolu djeteta. Prema dostupnim službenim statistikama entitetskih zavoda i agencije za statistiku u BiH je u 2012. godini 2661 dijete bilo pod starateljstvom.

Prema istom izvoru, usvojeno je 67 djece, a u institucionalnom obliku brige i u hraniteljskim porodicama registrovano je ukupno 1700 djece.

Nedostatak funkcionalne jedinstvene baze podataka o korisnicima socijalne zaštite, uključujući i djecu bez roditeljskog staranja i djecu kojoj prijete gubitak roditeljskog staranja, sa jedinstvenim standardom prikupljanja, obrade i distribucije podataka, značajno otežava registraciju i monitoring u pružanju usluga i zaštiti njihovih prava. Pored kategorije djece registrovane u sistemu socijalne zaštite, tu su i djeca koja su odvojena od svojih roditelja bez znanja nadležnih vlasti (djeca prepuštena na brigu svoje šire porodice i prijatelja, djeca koja žive/rade na ulici, djeca žrtve trgovine ljudima, djeca smještena u institucije uspostavljene od strane vjerskih zajednica i NVO-a itd.), čije tačne brojke nisu utvrđene, pa su podaci nepotpuni i nepouzdana. Također, nedostaju i podaci o razlozima odvajanja djece od roditelja.

Zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja na prostorima Bosne i Hercegovine odvija se primjenom institucionalnih i vaninstitucionalnih, odnosno alternativnih oblika zaštite. Institucionalna zaštita obuhvata dječje domove i dječija sela, dok se usvojenje, starateljstvo i smještaj u drugu porodicu, odnosno hraniteljstvo pripisuju alternativnim vidovima zaštite.

Smještaj u institucije naveden je kao jedan od oblika zaštite djece bez roditeljskog staranja, a kod nas, nažalost i dominantan vid zbrinjavanja ove kategorije djece, bez obzira na rezultate brojnih istraživanja koji govore o štetnosti dugotrajnog boravka u ustanovama socijalne zaštite.

Na području Federacije BiH postoji 13 ustanova socijalne zaštite zaduženih za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, a od toga je šest ustanova vladinog sektora i sedam nevladinih organizacija. U ovim institucijama trenutno je smješteno 981 dijete, od čega 735 u vladinim, te 246 u nevladinim ustanovama. U jednoj ustanovi za djecu bez roditeljskog staranja u entitetu Republika Srpska, Domu Rada Vranješević, trenutno je zbrinjeno 78 djece. Podatke o broju mladih ljudi koji na godišnjem nivou izlaze iz ovih ustanova teže je dobiti, jer Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS njima ne raspolažu.

Zbog specifične situacije u kojoj se nalaze djeca bez roditeljskog staranja, veoma je važno zadovoljiti ovoj djeci, ne samo materijalne potrebe, već i potrebe socio-psihološke prirode i ukazati na poteškoće sa kojima se susreću. Odgovornost države, ali i društva, je uložiti napore kako bi život ove djece učinili lakšim i boljim.

PRAVA DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Bosna i Hercegovina je 1993. godine ratificirala Konvenciju o pravima djeteta, koja je i dio Aneksa Ustava BiH, tako prihvaćajući sve obaveze koje ova Konvencija definiše. Također, BiH je ratifikovala i dva opciona protokola (Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji CRC-OPSC, te Fakultativni protokol o učešću djece u oružanim sukobima CRC-OPAC). Iako je Generalna skupština Ujedinjenih Nacija usvojila treći Opcioni protokol o komunikacijskim procedurama uz Konvenciju o pravima djeteta (OP3 CRC) u decembru 2011. godine, Bosna i Hercegovina je jedna od zemalja koja ga još uvijek nije ratifikovala. Ipak, Ustav BiH ne govori ni o načinu primjenjivanja Konvencije (neposredno ili putem donošenja domaćih zakona), ni o prvenstvu u slučaju neusaglašenosti sa domaćim zakonodavstvom. Od posebne je važnosti činjenica da ne postoji podzakonska regulativa sa konkretno razrađenim kriterijima za ostvarivanje prava djeteta, kao i odgovornosti za njihovo kršenje, te da odredbe Konvencije nisu u potpunosti implementirane u sve grane prava. Ustav BiH delegira pitanja socijalne zaštite na nivo entiteta i ne ističe posebno pitanja porodice i dječije zaštite. “U septembru 2012. godine Komitet za prava djeteta iznio je zaključna zapažanja Kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog izvještaja Bosne i Hercegovine, a od tada su se dogodile neznčajne promjene. Komitet je, između ostalog, preporučio da država: razmotri donošenje sveobuhvatnog Zakona o pravima djece na državnom nivou “, „obezbjedi adekvatne ljudske, tehničke i finansijske resurse kako bi Akcioni plan za djecu 2011.- 2014. bio adekvatno sproveden “, obnovi mandat

Vijeća za djecu “, „uspostavi proces obezbjeđivanja budžeta koji adekvatno uzima u obzir potrebe djece kako na državnom tako i na drugim nivoima “, „uspostavi mehanizme za praćenje i ocjenu adekvatnosti, djelotvornosti i pravednosti u raspodjeli sredstava “, a dodatno Komitet je izrazio zabrinutost jer usvojeni zakoni u Državi članici nisu u potpunosti u skladu sa Konvencijom “u oblasti usvajanja itd. Ohrabruje činjenica da je BiH ispunila određene uslove i time omogućila ostvarivanje osnovnih dječjih prava poput upisa u matičnu knjigu rođenih, provedbu popisa stanovništva, usvajanje strategije deinstitucionalizacije na nivou FBiH, ali je mnoštvo nerealizovanih preporuka.

Također, trenutne zakonske definicije i vođenje procesa usvajanja nisu u potpunosti u skladu s Konvencijom o pravima djeteta. Prvo, proces usvajanja nije jednak u odnosu na entitete i Brčko Distrikt. Drugi problem predstavlja gornja granica usvojenje od pet godina za djecu u Republici Srpskoj, a u Federaciji BiH ova granica je deset godina. Treći, neprihvatljiva praksa nepostojanja podataka o djeci koja su uključena u međunarodna i domaća usvojenja. Zaključno, nemoguće je usvojenu djecu kategorisati u odnosu na spol, dob, socio-ekonomski status i sl. Važno je napomenuti da je Bosna i Hercegovina potpisnica, odnosno ugovorna strana 56 potpisanih i ratificiranih međunarodnih ugovora/konvencija kojima je Vijeće Evrope depozitar. Među potpisanim konvencijama nema Haške konvencije o zaštiti djece i saradnji država u međudržavnom usvojenju koja bi riješila neke od osnovnih problema i prepreka u procesu međudržavnih usvojenja. Bosna i Hercegovina nije potpisala ni ratificirala navedenu Konvenciju. Četiri ključna principa Konvencije, pravo na život, opstanak i razvoj, pravo na nediskriminaciju, na izražavanje mišljenja i poštovanje najboljih interesa djeteta, predstavljaju prava bez čijeg ostvarivanja ne bi bilo moguće govoriti ni o jednom drugom pravu. Najbolji interes djeteta i participacija su u direktnoj vezi sa kvalitetom implementacije ostalih prava iz Konvencije, tj. ona

osiguravaju kvalitetu brige o djeci, njihove zaštite, poticanja i unapređenja njihovog razvoja. Ova dva principa, a posebno način na koji će se implementirati u cilju zaštite i unapređenja prava djeteta, u neposrednoj su vezi sa slikom o djetetu i djetinjstvu koja dominira u određenom društvu. Iako nije odredba koja je direktno definisana u Konvenciji o pravima djeteta (CRC), svako dijete ima pravo na kvalitetnu brigu. Ovo je za sve aktere iz vladinog i nevladinog sektora vrlo važno kada definišu svoje dužnosti i odgovornost prema djeci bez roditeljskog staranja ili djeci kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja. Država ima obavezu osigurati ostvarivanje prava djece u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta, te tako i ostvarivanje prava svakog djeteta na kvalitetnu brigu, gdje god da se dijete nalazi.

U praksi, prvostepeni nadležni organ koji je zadužen za detekciju i praćenje djece i mladih osoba bez roditeljskog ili porodičnog staranja su centri za socijalni rad. Kao jedine ovlaštene ustanove, centri za socijalni rad procjenjuju stanje djeteta i utvrđuju potrebu za određenim oblikom socijalne zaštite. Ukoliko djelatnici centra za socijalni rad procijene da dijete treba izmjestiti u neku od ustanova socijalne zaštite kao što su domovi za nezbrinutu djecu ili dječija sela poduzimaju se sljedeći koraci: Prema Pravilniku o standardima za rad ustanova socijalne zaštite FBiH, ustanova u kojoj je dijete smješteno treba da napravi procjenu djeteta. U roku od deset dana treba da dostavi Centru za socijalni rad prijedlog individualnog plana rada s djetetom, nakon čega se napravi konačni plan podrške djetetu. Taj plan rada se revidira svakih šest mjeseci.

MLADI BEZ RODITELJSKOG STARANJA – ZAŠTITNI MEHANIZMI

Entiteti Federacija BiH i Republika Srpska primjenjuju različite sisteme socijalne skrbi, uz podijeljene odgovornosti između entitetskih i lokalnih nivoa vlasti. Kad je u pitanju briga o mladim ljudima koji punoljetstvo dočekaju u domovima za djecu bez roditeljske brige, entitetski porodični zakoni su ujednačeni: formalna odgovornost zakonskih staratelja djece bez roditeljske skrbi, centara za socijalni rad, njihovim punoljetstvom prestaje. Zakon, ipak, navodi da se starateljstvo nad punoljetnom osobom može produžiti do kraja redovnog školovanja, studija, odnosno do 27. godine, ali su u praksi malobrojni slučajevi mladih iz ustanova javne brige koji nastavljaju školovanje poslije srednjoškolske naobrazbe.

Osposobljavanje za samostalni život i rad je zakonska obaveza institucija koje djeci pružaju zamjenu za roditeljsko staranje. Istraživanje SOS Dječijih sela, sistema alternativne brige o djeci bez roditeljskog staranja, utvrdilo je da štíćenici najčešće pohađaju zanatske i tehničke škole kako bi što prije dobili poziv kojim će se osamostaliti, a vrlo rijetko gimnazije, te da većina štíćenika ne stiže fakultetsko obrazovanje jer moraju napustiti ustanovu po punoljetstvu. Zabilježena je i česta pojava ponavljanja završnih razreda srednje škole, jer su mladi svjesni da nemaju gdje otići poslije završetka srednjeg obrazovanja i napuštanja javne brige.

Ukoliko nisu na redovnom školovanju, ovi mladi ljudi se po punoljetstvu osamostaljuju ili vraćaju u porodicu porijekla, istu onu koja iz različitih socijalnih razloga nije mogla brinuti o njima do punoljetstva.

Jedno od rješenja za pripremu mladih ljudi za samostalni život koju institucije mogu provesti u postojećem zakonskom okviru jeste rad na popularizaciji hraniteljstva, budući da djeca u hraniteljskim porodicama, osim što odrastaju u porodičnom, a ne institucionalnom okruženju, imaju i bolje šanse da će dobiti podršku ovih porodica jednom kad napune 18 godina, nego što to imaju mladi koji postanu punoljetni u domu. Jačanje hraniteljstva u fokusu je i federalne reforme institucija za zbrinjavanje djece koju definišu Zakon o hraniteljstvu i Javna politika o razvoju hraniteljstva u FBiH.

Zakon o hraniteljstvu, koji uređuje i novčane naknade za hranitelje, predviđa da hranjenik može biti i mlađe punoljetno lice do završetka redovnog školovanja i najduže godinu nakon završetka redovnog školovanja ako se ne može zaposliti, a najkasnije do 26. godine. Nakon prestanka smještaja u hraniteljskoj porodici, centar za socijalni rad dužan je još godinu pružati pomoć za osamostaljenje.

Podršku pri uključivanju ovih mladih ljudi u zajednicu trebala bi pružiti i lokalna zajednica, ali ne postoji zakon koji bi to definisao, niti subvencije koje bi je ohrabrile.

Sistemska rješenja koje bi bez razlike garantovala podršku svim mladim ljudima koji punoljetstvo dočekaju u ustanovama za brigu o djeci bez roditeljskog staranja, ipak, ne postoji, te u tom smislu zakonski okvir ne nudi odgovore na pitanja i izazove koji stoje pred njima. Na nedostatke sistema u ovom domenu nastoji ukazati i projekat SOS Dječijih sela Glasovi mladih koji napuštaju javnu brigu, koji se provodi od aprila 2018. godine s ciljem unapređenja uključenosti ove populacije u bh. društvo, te preporuka zakonodavcima.

Pred mladom osobom od 18, odnosno 26 godina, nakon boravka u ustanovi, se nalazi mnogo zadataka koje je potrebno izvršiti, često sve odjednom, često uz teškoće – zaposlenje, stanovanje, uspostavljanje značajnih bliskih odnosa koji čine njihovu socijalnu mrežu jačom.

Koliko god sam izlazak iz ustanove bio predvidiv i izvjestan, mladi ga najčešće dočekaju nespremno i baš tada kada je kriza izvjesna, kada je promjena velika, izostaje formalna podrška. Ova problematika dodatno dolazi do izražaja kada se govori o djeci na domskom smještaju. Djeca i mladi koji su aktuelno na domskom smještaju susreću se sa većim brojem teškoća u funkcionisanju koje im najveće prepreke stvaraju na polju socijalne integracije, odnosno interakcije sa ljudima i grupama van doma, van sistema.

Stoga za njih najveću krizu predstavlja momenat prestanka prava na domski smještaj, kada su primorani da se integrišu u zajednicu, a ne osjećaju se dovoljno spremno. Iskustva pokazuju da mladi imaju znatne teškoće u adaptaciji na zahtjeve sredine, te da se susreću sa velikim brojem izazova u različitim oblastima svog funkcionisanja van sistema.

U odnosu na druge mlade, mladi iz sistema socijalne zaštite često imaju niži stepen tolerancije na frustraciju i slabiju kontrolu impulsivnosti, što doprinosi tome da češće stupaju u konflikte sa okruženjem i da neuspješno rješavaju problemske situacije. Ovo posljedično dovodi do razvoja različitih emocionalnih

i problema ponašanja kod samih mladih koji napuste domski smještaj, a kod lokalne zajednice rezultira potvrđivanjem stereotipnih stavova i predrasuda o djeci i mladima bez roditeljskog staranja kao onima vrijednih sažaljenja ili kao problematičnih, delinkventnih osoba koje treba izbjegavati.

Zbog svega ovoga se jaz između mladih bez roditeljskog staranja i okruženja samo produbljuje, umjesto da se smanjuje i nestaje. Mladi vide okruženje kao neprijateljski nastrojeno, što dodatno pospješuje razvoj novih konflikata, a ta situacija nerijetko za rezultat ima potvrđivanje uvjerenja da ova grupa mladih zaista predstavlja problematičnu grupu za lokalnu zajednicu.

IZAZOVI MLADIH LJUDI BEZ RODITELJSKOG STARANJA

PROBLEMI U SOCIO-EMOCIONALNOM RAZVOJU

Ključni razvojni zadatak u djetetovom životu predstavlja socio-emocionalni aspekt razvoja, koji se odnosi na uspješno prepoznavanje i upravljanje vlastitim emocijama i prepoznavanju tuđih. Ono započinje od najranijih dana djetetovog života i kroz različite faze nastavlja se do odrasle dobi. U nastavku elaboriramo kako boravak djece u institucijama, bez roditeljske skrbi, utiče na socio-emocionalni i kognitivni razvoj djece.

Kada su u pitanju razvojne potrebe i mentalno zdravlje djece i mladih bez roditeljskog staranja, Hukkanen i sur. (1998) u svome radu navode kako su rezultati istraživanja u pojedinim zemljama Evrope pokazali da djeca koja se nalaze u institucionalnoj skrbi imaju ozbiljne emocionalne poremećaje pri čemu su oni izraženiji kod dječaka (30% - 40%) nego kod djevojčica (29%) te da pokazuju probleme u ponašanju i zaostajanje u učenju i napredovanju naspram djece izvan institucionalne skrbi.

Također, kada se govori o pravilnom razvoju djeteta važno je spomenuti i utjecaj okoline. Naime, prema Vranjican i Kuculo (2019) važnost roditelja za socio-emocionalni razvoj djeteta se s njegovim odrastanjem smanjuje. Utjecaj vršnjaka zauzima najvažniju ulogu za pozitivan rast i razvoj. Prve interakcije s vršnjacima dijete ima priliku iskusiti u zajedničkim aktivnostima sa djecom iz porodici koje su prvobitno jednostavne, a onda s povećanjem dobi postaju sve kompleksnije. Interakcijom s vršnjacima dijete dobiva predodžbu funkcionisanja u društvu. Stvaranje prijateljskih odnosa izrazito je važno za djetetov socio-emocionalni razvoj zato što dijete uči o pravilima ponašanja u društvu, posljedicama neprimjerenog ponašanja, kompromisu i slično. Uzimajući u obzir da djeca kojoj je potrebna institucionalna skrb dolaze iz porodici čija su ponašanja prožeta negativnim i ugrožavajućim obrascima ponašanja, može se zaključiti da će takva djeca naučene negativne obrasce ponašanja ispoljavati i prema svojim vršnjacima, što uglavnom rezultuje njihovom izolacijom u društvu. Kao posljedica izoliranosti u društvu javlja se niz negativnih konotacija vezanih za socio-emocionalni razvoj djeteta i za njegovu socio-emocionalnu kompetenciju koja mu omogućuju da reguliše vlastite emocije i da ostvaruje pozitivne odnose.

SOCIJALNI RAZVOJ DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Govoreći o važnosti roditelja i okoline za socio – emocionalni razvoj valja se osvrnuti na pojam pružanja socijalne podrške. Sladović Franz i Mujkanović (2003) u svome radu ističu važnost pružanja socijalne podrške za pravilan socio – emocionalni razvoj. Naime, socijalnu podršku autorice definišu kao dostupnost osoba koje svojim ponašanjem iskazuju brigu i ljubav prema djetetu. Ona je neophodna za adekvatan socio – emocionalni razvoj djeteta te za normalno funkcioniranje odraslog čovjeka. Kao što je već ranije bila spomenuta važnost roditelja za socio – emocionalni razvoj, može se zaključiti da roditelji imaju primarnu ulogu i u pružanju socijalne podrške. Pri rođenju djeteta, roditelji bi trebali odgovarati na njegove potrebe, pružati mu ljubav i na taj način osigurati njegov opstanak.

Nadalje, daljnjim djetetovim rastom i razvojem, njegove potrebe postaju veće, interakcija s okolinom postaje sve češća i javlja se potreba za emocionalnom podrškom. Kada govorimo socijalnoj podršci djece koja se nalaze u institucionalnoj skrbi valja reći da je socijalna podrška značajan posrednik između traumatskih događaja koje su djeca doživjela unutar porodici i optimalnog socio – emocionalnog razvoja. Kregar (2004) navodi da su djeca koja u svojoj okolini dobivaju više socijalne podrške bolje prilagođena društvu što je ključno za procjenu uspješnosti intervencije izdvajanja djeteta iz porodici i njegovog smještanja u dječji dom ili udomiteljsku porodicu. Osim toga, autorica je u svome radu provela istraživanje čiji su rezultati pokazali da djeca smještena u institucionalnu skrb percipiraju manje socijalne podrške i manje podrške u izgrađivanju samopoštovanja od djece koja žive u optimalnim uvjetima unutar porodici i djece koja žive u udomiteljskim porodicima.

Tokom procesa institucionalizacije djeteta, cilj institucije trebao bi biti da dijete ostvari napredak, a to podrazumijeva pružanje adekvatne brige i pažnje djetetu. Međutim, institucija uglavnom nije sposobna zadovoljiti emocionalne potrebe djeteta što rezultira ograničavanjem njegovog emocionalnog razvoja. Autorica Vejmelka (2015) ističe da unutar institucije nije moguće individualizirati skrb za dijete što ugrožava razvoj sigurne i stabilne privrženosti korisnika. Obzirom na to da se dijete tokom procesa izdvajanja iz porodici, odnosno procesa institucionalizacije susreće sa nizom promjena, kod djeteta se događaju i mnoge emocionalne promjene. U samom procesu, važno je da dijete ima socijalnu podršku. Kregar (2004) u svome radu naglašava važnost djetetove percepcije o dovoljnom broju ljudi na koje se može osloniti i stupanj zadovoljstva tom podrškom. Govoreći o promjenama koje djeca doživljavaju prilikom dolaska u institucionalnu skrb ponajprije se mogu istaknuti najjednostavnije promjene koje se odnose na sam pristup djetetu. Autorice Sladović Franz, Kregar Orešković i Vejmelka (2007) provele su istraživanje o iskustvu života u dječjem domu. Istraživanjem su željele dobiti uvid u iskustvo i zadovoljstvo djece životom unutar doma te isto tako uvidjeti kakve preporuke za poboljšanje istog imaju djeca. U istraživanju su sudjelovala djeca smještena u pet različitih dječjih domova u Republici Hrvatskoj, a metoda kojom se istraživanje provodilo je bila intervjuisanje.

Rezultati istraživanja pokazali su da su djeci u domu osigurane egzistencijalne potrebe, međutim prisutna su rigidna pravila i discipliniranje, psihološka, socijalna i materijalna uskraćenost, općeniti manjak slobode i nejednak odnos prema dječacima i djevojčicama. Konkretnije rečeno, djevojčice, sudionice istraživanja navode da im je odnosu na dječake uskraćena sloboda. Što se tiče materijalne uskraćenosti,

djeca navode da im džeparac koji dobivaju nije dovoljan. Nadalje, istraživanje pokazuje da je prisutna i svijest o nedostatku porodičnog života, pri čemu sudionici navode kako je najteži dio prilagodbe na život u domu prihvaćanje činjenice da više nisu u porodičnom domu, da su uskraćeni za vlastite roditelje i da se moraju priviknuti na drugu djecu unutar doma. Važno se osvrnuti i na ulogu odgajatelja. Naime, odgajatelji sa svojim podržavajućim pristupom olakšavaju promjene kroz koje djeca prolaze prilikom institucionalizacije, međutim, sudionici opisuju komunikacija s odgajateljima i pozitivnom i negativnom, ovisno o samome odgajatelju. Drugim riječima, neke odgajatelje smatraju osobama od povjerenja sa kojima mogu razgovarati i koji će ih podržavati, no za neke odgajatelje, sudionici govore kako su osobe koje nemaju povjerenja u djecu i kako s njima ne mogu razgovarati i obratiti im se ukoliko imaju potrebu za razgovorom. Iz ovih se rezultata istraživanja može vidjeti kako se u funkcionisanju djeteta po dolasku u dom događaju mnoge promjene, od toga da se moraju naviknuti na odsustvo roditelja i bliže okoline do toga da se moraju naviknuti na velik broj druge djece, novi prostor i na odgajatelje, kao i na nova pravila. Prema rezultatima istraživanja može se reći kako djeca prilikom dolaska u domove prolaze kroz niz negativnih promjena u funkcionisanju, a podrška koju dobivaju unutar doma ne olakšava im proces adaptacije u dovoljnoj mjeri.

KOGNITIVNI RAZVOJ DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Jedno od istraživanja kognitivnog razvoja djece (Perlz I sur, 2017) pokazalo je da djeca koja žive u institucionalnom okruženju postižu znatno lošije rezultate u kognitivnom razvoju od djece koja žive s oba roditelja i od djece koja žive s jednim roditeljem. Također, kada se gleda učinkovitost po spolu, rezultati su pokazali kako djevojčice koje odrastaju u institucionalnom okruženju postižu slabije rezultate od dječaka koji odrastaju u institucionalnom okruženju. Slabiji kognitivni razvoj kod djevojčica uglavnom se povezuje s nedostatkom bliske osobe s kojom bi dijete moglo razviti blizak emocionalni odnos i osjećaj privrženosti. Dakle, prema rezultatima istraživanja o kognitivnom razvoju djece u institucionalnoj skrbi može se zaključiti da djeca postižu znatno slabije rezultate koji u konačnici utječu i na težu prilagodbu na institucionalnu skrb. Tome u prilog svakako ide činjenica da djeca u dječjim domovima imaju manje socijalnih i kognitivnih poticaja pa je stoga i očekivano da postižu slabije rezultate u odnosu na djecu koja žive s oba roditelja ili na djecu koja žive u jednoroditeljskoj porodici. Ipak, važno je istaknuti da zaostajanje u kognitivnom razvoju ne mora biti dugotrajno te da je moguće nadoknaditi propuste, ali je uvjet za to skrb za dijete izvan institucije koja će mu omogućiti individualni pristup i zadovoljenje svih potreba. Odrastanje unutar porodici važan je prediktor u ostvarivanju optimalnog kognitivnog ali i cjelokupnog razvoja djeteta. Rezultati ovog istraživanja jasno elaboriraju ranije istaknutu činjenicu da se djecu predškolskog uzrasta ne bi trebalo smještati unutar institucionalne skrbi jer ona znatno šteti različitim razvojnim aspektima djeteta.

Još je važno reći da su djeca koja odrastaju u institucionalnoj skrbi ostvarila znatno lošije rezultate na testovima inteligencije, da su razvila poteškoće u govoru i poteškoće u stvaranju socijalnih kontakata, nedostatak emocionalne povezanosti uz majčinsku figuru te poteškoće s koncentracijom u usporedbi s djecom koja su živjela u udomiteljskoj porodici. Konkretnije, što se tiče stvaranja socijalnih kontakata i ponašanja djeteta, mnoga djeca razvijaju antisocijalne oblike ponašanja, a socijalna kompetencija im je slabo razvijena.

EMOCIONALNI RAZVOJ DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Govoreći o utjecaju institucionalizacije na emocionalni razvoj djeteta, autor navodi da djeca u dječjim domovima razvijaju ranije spomenuti poremećaj privrženosti. Razlog zbog kojeg dolazi do kašnjenja u cjelokupnom razvoju djece i pojave raznih psihičkih i fizičkih poteškoća je nepoticajna okolina, odnosno, velik broj tako male djece unutar institucije, jednoličnost igraćaka te nemogućnost stručnog osoblja da pruži svakome djetetu dovoljno vremena, adekvatnu brigu i zadovoljenje svih njegovih potreba.

Institucionalizirana djeca uglavnom imaju negativno mišljenje o vlastitim školskim kompetencijama, nemaju motivacije i iskazuju više neprimjerenih oblika ponašanja te je samim time njihov školski uspjeh slabiji. Može se zaključiti da djeca koja imaju negativno mišljenje o sebi i svojim školskim kompetencijama nemaju u dovoljnoj mjeri razvijenu socio - emocionalnu kompetenciju, a ona je ključan faktor za uspjeh u školi jer je povezana sa socijalnim, bihevioralnim i akademskim ishodima važnim za uspješan razvoj djeteta (Vranjican, Prijatelj i Kucalo, 2019). Također, još je važno reći da je kod institucionalizirane djece prisutno učestalije ispoljavanje nasilnih obrazaca ponašanja prema vršnjacima, pa je iz tog razloga kvaliteta interakcije s njima smanjena. U prilog ovim saznanjima idu i rezultati provedenog istraživanja autorica Ajduković i Sladović Franz (2004) koji su pokazali da djeca koja žive u domovima ispoljavaju znatno više poteškoća u ponašanju i osjećajima, imaju više somatskih problema te su anksioznija i depresivnija. Socijalni odnosi su im nepovoljniji te imaju više kognitivnih problema i problema pažnje. Također, prisutna su agresivna, delinkventna i samodestruktivna ponašanja. U svrhu prikazivanja učestalosti agresivnih i nasilnih obrazaca ponašanja te njihovog utjecaja na prilagodbu djeteta na institucionalnu skrb, prikazati će se rezultati istraživanja autorice Jaman (2009). Naime, istraživanje je provedeno na uzorku djece koja su uglavnom u dobi od deset do dvanaest godina i obuhvaćalo je šest kategorija nasilja: seksualno, materijalno, fizičko, socijalno, psihičko i verbalno. Rezultati su pokazali da je unutar institucionalne skrbi prisutno svih šest oblika nasilja, a da se razlikuju po učestalosti i broju sudionika. Najzastupljenije je verbalno nasilje, zatim psihičko, fizičko, socijalno i seksualno, dok je materijalno nasilje najmanje zastupljeno. Dječaci i djevojčice su u svim oblicima nasilja jednako sudjelovali, dok su u verbalnom nasilju djevojčice uglavnom žrtve, a dječaci nasilnici.

Također, valja naglasiti da je većina djece u domu iskusila i jednu i drugu stranu nasilja, odnosno da su bili i žrtve i nasilnici, dok je jako mala populacija djece bila samo promatrač. Isto tako, važno je reći da djeca koja unutar dječjeg doma manifestiraju nasilne obrasce ponašanja, te iste obrasce ponašanja preslikavaju i u školskom okruženju. Iz toga se može zaključiti da djeca, žrtve nasilja unutar doma i škole nemaju mjesto na kojem se osjećaju sigurno što ostavlja negativne posljedice na njihov psihosocijalni razvoj. Nedostatak sigurnog mjesta za dijete unutar kojeg može slobodno izraziti svoje osjećaje i potrebe ukazuje na nedostatak socijalne podrške.

VAŽNOST SOCIJALNE PODRŠKE ZA DJECU BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Važnost socijalne podrške za uspješnu integraciju djeteta u život institucionalne skrbi najbolje će prikazati rezultati istraživanja autorice Kregar (2004) koji donose prikaz razlika u cjelokupnom funkcionisanju djece koja žive u udomiteljskim porodicama, u institucionalnoj skrbi i u vlastitoj porodici. Naime, rezultati istraživanja pokazuju da djeca iz dječjih domova imaju znatno manju socijalnu podršku, podršku u izgradnji samopoštovanja, te ukupno manju socijalnu podršku od djece smještene u udomiteljsku porodicu ili od djece koja žive sa svojim porodicama.

Također, rezultati su pokazali da djeca neovisno o smještaju imaju dvije do tri osobe kojima se mogu povjeriti i prema kojima osjećaju određenu razinu privrženosti. S druge strane, djeca koja žive u domovima imaju veći broj osoba s kojima se druže, što ne iznenađuje uzimajući u obzir velik broj djece koja žive unutar institucionalne skrbi. Međutim, djeca koja žive u institucionalnoj skrbi najmanje su zadovoljna primljenom socijalnom podrškom. Razlog zbog kojeg je to tako jest činjenica da se djeca najčešće povjeravaju drugoj djeci, dok u nešto manjoj mjeri odgajateljima upravo zato što ne mogu razviti povjerenje i privrženost prema njima. Od odgajatelja pomoć traže najčešće kada je riječ o zadaćama ili problemima vezanima za školu. Iako su izdvojena iz porodici uglavnom zbog neprimjerene brige roditelja o njima, valja istaknuti da su djeca bez obzira na to i dalje najsigurnija u ljubav svojih roditelja. Nemogućnost razvoja povjerenja u odgajatelje i ostale stručne suradnike u institucionalnoj skrbi te odvojenost od roditelja zasigurno otežavaju proces prilagodbe djeteta na institucionalnu skrb.

Dakle, iz svega navedenog može se zaključiti da djeca koja žive unutar institucija imaju veću razinu poteškoća u mentalnom zdravlju te su izloženija razvojnim rizicima od djece koja žive izvan institucija (Ajduković, 2003). Autorica Ajduković (2003) u svome radu objašnjava da su internalizovani problemi u ponašanju poput povlačenja, anksioznosti i depresije znatno povezani s dobi djeteta tokom procesa izdvajanja iz porodici. Naime, što je dijete starije, to su poteškoće izraženije. Isto tako, važno je reći da se izraženost promjena odnosi i na spol, pri čemu su promjene izraženije kod ženskog spola. Osim toga, prisutni su i eksternalizirani problemi u ponašanju poput delikventnog i agresivnog ponašanja te problemi pozornosti.

PROCES OSAMOSTALJENJA NAKON DEINSTITUCIONALIZACIJE

Ustanove za djecu pokušavaju da pripreme djecu za samostalan život kroz različite oblike polu samostalnog življenja, gdje djeca počinju sama čistiti, kuhati i obavljati druge zadatke u domaćinstvu. Međutim, sama priroda institucionalnog zbrinjavanja je takva da su izazovi u ublažavanju efekata grupne brige mnogo veći, nego što je to slučaj kod djece koja su brizi porodičnog tipa kroz srodničko ili nesrodničko hraniteljstvo. CSR i ustanove pokušavaju obezbijediti podršku u stambenom zbrinjavanju i traženju posla za djecu koja napuštaju sistem brige, naročito onu djecu koja su odrasla u ustanovama i nemaju rođaka koji bi im mogli pomoći u tranziciji u odraslu dob.

Navodi se da je ovu vrstu podrške lakše pružiti u manjim zajednicama, gdje CSR, institucije, lokalni

poslovni subjekti i druge organizacije znaju biti bolje uvezane. Međutim, ne žele se sva djeca vratiti u svoje lokalne zajednice po izlasku iz brige, naročito ona djeca koja su dugo živjela izvan zajednice (čitav svoj život) i slabo ili nikako ne održavaju kontakt sa rođacima.

NVO mogu igrati važnu ulogu u podršci djeci koja napuštaju brigu, a neki CSR grade sistematska partnerstva s NVO kako bi osigurali da djeca koja napuštaju brigu mogu pristupiti njihovim uslugama.

Uz 68 milijuna nezaposlenih mladih ljudi diljem svijeta, pronalaženje posla je borba za mlade ljude posvuda. Za mnoge mlade ljude koji su odrasli u alternativnoj skrbi izazov je još veći.

Nedavna studija koju su proveli SOS Dječja sela među 1816 mladih ljudi u više od 25 zemalja, od kojih je 350 odrastalo bez roditeljske skrbi, otkrila je da, iako se mladi iz svih društvenih slojeva suočavaju sa sličnim izazovima u pronalaženju posla, oni koji su odrasli bez odgovarajuće roditeljske skrbi općenito su lošiji. Iako je većina (30%) od 1.816 ispitanika radila puno radno vrijeme, postojale su velike razlike u stopama zaposlenosti između dvije skupine ispitanika. Ljudi koji su odrasli bez roditeljske skrbi puno su manje vjerojatno da će raditi s punim radnim vremenom (26% u odnosu na 41%) i vjerojatnije da će biti nezaposleni i tražiti posao (23% u odnosu na 16%), pokazalo je istraživanje.

Anketa je uspoređivala odgovore mladih ljudi koji su odrasli sa svojim roditeljima u odnosu na one koji su odrasli bez roditeljske skrbi, uključujući roditeljsku skrb ili drugu alternativnu skrb.

Unatoč razlikama, ispitanici koji su odrasli s roditeljima i oni koji su odrasli bez odgovarajuće roditeljske skrbi identificirali su iste sveobuhvatne izazove u pronalasku posla. Finansijska ograničenja pogađaju gotovo svaku drugu mladu osobu (>44%), dok se gotovo svaka treća mlada osoba suočava s diskriminacijom u potrazi za poslom (>27%). Problemi s mentalnim zdravljem, uključujući stres, tjeskobu i depresiju, također pogađaju gotovo 1 od 3 mlade osobe (>26%).

Što se tiče prepreka pronalaženju posla specifičnih za zaposlenje, svih 1816 ispitanika kao najveće prepreke pronalasku posla ocijenilo je nedostatak mogućnosti i nedostatak radnog iskustva (46% odnosno 45%).

Iako obje skupine dijele većinu izazova u potrazi za poslom, istraživanje je pokazalo da oni koji su odrasli bez roditeljske skrbi prepoznaju važnost mreža podrške više nego njihovi kolege koji su odrasli s roditeljima.

Konkretno, mladi bez roditeljske skrbi važnijima su ocijenili imati mentora (18%) i veze (23%) od vršnjaka koji su odrasli s roditeljima (12% odnosno 18%).

Nalazi pokazuju da mnogi mladi ljudi koji odrastaju u alternativnoj skrbi doživljavaju nedostatak podrš-

ke, naročito nakon što s 18 godina “ostare” iz skrbi unatoč tome što nisu spremni poduzeti korak prema neovisnosti. Mladi bez roditeljske skrbi moraju postići finansijsku neovisnost brže od svojih vršnjaka, jer istraživanja pokazuju da zakonodavna i praktična podrška dramatično opada čim navrše 18 godina. Ta dob odgovara kraju zakonskih prava, a ne njihovoj stvarnoj razini zrelosti i spremnosti da zakorače u samostalan život.

U nedostatku te podrške, mentori i veze mogu pružiti prijeko potrebne smjernice od odraslih osoba od povjerenja. Ove čvrste i dugoročne veze pružaju emocionalnu sigurnost koja im je bitna kako bi napredovali u budućnosti.

Praksa u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja potvrđuje da ovdje smještena djeca najčešće idu u škole koje će im najbrže dati priliku za samostalan život. Najčešće pohađaju zanatske i tehničke škole, a vrlo rijetko gimnazije ili slične škole. Zabilježena je i česta pojava ponavljanja završnih razreda srednje škole vjerovatno zbog toga što se mladi ili ne osjećaju dovoljno sigurnima i kompetentnima za samostalan život ili zbog toga što nemaju gdje ići nakon završetka srednjeg obrazovanja i napuštanja javne brige.

Postoji pretpostavka da najveći broj djece smještene u ustanove ne stiče univerzitetsko obrazovanje jer moraju napustiti ustanovu nakon punoljetstva, a ovako specifične situacije pokušavaju se premostiti programima nevladinih organizacija kao što je program “Kuća na pola puta “koji implementira Udruženje građana “Naša Djeca – Our Kids u BiH” kao jedina organizacija u HNŽ/HNK koja se bavi problematikom mladih bez roditeljskog staranja, nakon 18 godina.

Ova NVO inicira, razvija i implementira dugoročne projekte koji imaju za cilj stvaranje boljih životnih uvjeta i sigurniju budućnost za djecu i mlade bez roditeljskog staranja. Njihova misija je da je navedenoj ciljnoj skupini pružaju sigurno mjesto za život i podršku u fazi tranzicije ka samostalnosti i socijalnoj uključenosti. Kroz njihove aktivnosti, program mentorstva, i u nekim slučajevima personalne asistencije kada se radi o korisnicima sa disabilitetom, korisnici dobivaju priliku za “radna mjesta uz asistenciju” kreiranih kroz projekte društvenog poduzetništva i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Program podrške mladima bez roditeljskog staranja je prepoznat od Grada Mostara i jednim dijelom podržan iz godišnjeg proračuna gradskog budžeta dok 80% financiranja Udruženje prima iz donacija kroz osnivačke fondacije iz Velike Britanije i Švedske kao i donacija privatnih lica iz svijeta i kompanija iz Bosne i Hercegovine. Sredstva iz osnovnog budžeta se koriste za osnovne, operativne potrebe, dok se ostatak sredstava za potrebe razvijanja programa za mlade koristi iz uspješnih projektnih aplikacija.

ZAKLJUČAK

Odrastajući bez adekvatnog roditeljskog ili porodičnog staranja, djeca i mlade osobe postaju dijelom sistema socijalne zaštite. Zbog nedovoljno resursa, kadrovskog kapaciteta, neosviještenosti i nesenzibiliteta cjelokupnog društva, kontinuirana i strateški planirana finansijska, emotivna i društvena podrška djeci i mladim osobama u sistemu socijalne zaštite najčešće je ograničena i nezadovoljavajuća.

U BiH još uvijek nije uspostavljen jedinstven informacioni sistema za evidenciju djece bez roditeljskog staranja i evidenciju razloga razdvajanja djece od roditelja, što bi predstavljalo osnovni preduslov za kvalitetnu socijalnu zaštitu.

Na području Federacije BiH postoji 13 ustanova socijalne zaštite zaduženih za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, a od toga je šest ustanova vladinog sektora i sedam nevladinih organizacija. U ovim institucijama trenutno je smješteno 981 dijete, od čega 735 u vladinim, te 246 u nevladinim ustanovama.

Prvostepeni nadležni organ koji je zadužen za detekciju i praćenje djece i mladih osoba bez roditeljskog ili porodičnog staranja su Centri za socijalni rad. Kao jedine ovlaštene ustanove, centri za socijalni rad procjenjuju stanje djeteta i utvrđuju potrebu za određenim oblikom socijalne zaštite. Ukoliko djelatnici centra za socijalni rad procijene da dijete treba izmjestiti u neku od ustanova socijalne zaštite kao što su domovi za nezbrinutu djecu ili dječija sela poduzimaju se sljedeći koraci: Prema Pravilniku o standardima za rad ustanova socijalne zaštite FBiH, ustanova u kojoj je dijete smješteno treba da napravi procjenu djeteta. U roku od deset dana treba da dostavi Centru za socijalni rad prijedlog individualnog plana rada s djetetom, nakon čega se napravi konačni plan podrške djetetu. Taj plan rada se revidira svakih šest mjeseci.

Pred mladom osobom od 18, odnosno 26 godina, nakon boravka u ustanovi, se nalazi mnogo zadataka koje je potrebno izvršiti, često sve odjednom, često uz teškoće – zaposlenje, stanovanje, uspostavljanje značajnih bliskih odnosa koji čine njihovu socijalnu mrežu jačom.

Koliko god sam izlazak iz ustanove bio predvidiv i izvjestan, mladi ga najčešće dočekaju nespremno i baš tada kada je kriza izvjesna, kada je promjena velika, izostaje formalna podrška. Ova problematika dodatno dolazi do izražaja kada se govori o djeci na domskom smještaju. Djeca i mladi koji su aktuelno na domskom smještaju susreću se sa većim brojem teškoća u funkcionisanju koje im najveće prepreke stvaraju na polju socijalne integracije, odnosno interakcije sa ljudima i grupama van doma, van sistema.

Stoga za njih najveću krizu predstavlja momenat prestanka prava na domski smještaj, kada su primorani da se integrišu u zajednicu, a ne osjećaju se dovoljno spremno. Iskustva pokazuju da mladi imaju znatne teškoće u adaptaciji na zahtjeve sredine, te da se susreću sa velikim brojem izazova u različitim oblastima svog funkcionisanja van sistema.

Formalna odgovornost zakonskih staratelja djece bez roditeljske brige, centara za socijalni rad, njihovim punoljetstvom prestaje. Zakon, ipak, navodi da se starateljstvo nad punoljetnom osobom može produžiti do kraja redovnog školovanja, studija, odnosno do 26. godine, ali su u praksi malobrojni slučajevi mladih iz ustanova javne brige koji nastavljaju školovanje poslije srednjoškolske naobrazbe.

Jedno od rješenja za pripremu mladih ljudi za samostalni život koju institucije mogu provesti u postojećem zakonskom okviru jeste rad na popularizaciji hraniteljstva, budući da djeca u hraniteljskim porodicama, osim što odrastaju u porodičnom, a ne institucionalnom okruženju, imaju i bolje šanse da će dobiti podršku ovih porodica jednom kad napune 18 godina, nego što to imaju mladi koji postanu punoljetni u domu.

Nadalje, teškoća pri osamostaljivanju mladih jeste narušen psiho-socijalni razvoj, odnosno teškoće pri integraciji u zajednicu, zbog života u institucijama. Naime, djeca koja žive unutar institucija imaju veću razinu poteškoća u mentalnom zdravlju te su izloženija razvojnim rizicima od djece koja žive izvan institucija. Istraživanja pokazuju i da imaju znatno manju socijalnu podršku, podršku u izgradnji samopoštovanja, te ukupno manju socijalnu podršku od djece smještene u udomiteljsku porodicu ili od djece koja žive sa svojim porodicama.

Zbog navedenog, pri osamostaljenju su suočeni sa teškoćama pronalaska posla, te sa stambenim pitanjima.

Trenutno postojeći programi podrške mladima bez roditeljskog staranja poput "Kuća na pola puta", imaju za cilj podržati mlade u razvoju socio-emocionalnih vještina, osiguravanja stambenog prostora i zaposlenju. Nažalost, takve inicijative su najčešće finansirane od strane međunarodnih organizacija.

DODATAK:

PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA MLADIH LJUDI BEZ RODITELJSKOG STARANJA U DRUŠTVU NAKON OSAMOSTALJIVANJA

U skladu s provedenim istraživanjem potreba i mogućnosti za unapređenjem položaja mladih bez roditeljskog staranja nakon osamostaljivanja, u nastavku se donose sljedeće preporuke, koje za cilj imaju poboljšanje statusa mladih bez roditeljskog staranja, nakon osamostaljivanja:

1. Uspostaviti jedinstven informacijski sustav za evidenciju djece bez roditeljskog staranja, evidenciju razloga razdvajanja djece od roditelja, te stepen integracije u društvo koji mladi ostvare nakon izlaska iz institucija, kako bi se kreirale adekvatne smjernice za politike socijalne zaštite.
2. Kontinuirano informirati mlade bez roditeljskog staranja o njihovim pravima, načinu ostvarivanja prava na novčanu pomoć; načinu ostvarivanja prava na beneficirano stanovanje; te načinu ostvarivanja ostalih prava iz domena socijalne zaštite.
3. Integracija Programa učenja socio-emocionalnih vještina u redovne odgojne programe u institucijama za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, kao mehanizam zaštite mentalnog zdravlja djece i mladih, te razvijanje mentalne rezilijentnosti štíćenika. Kreiranjem specifičnog modela podrške za mlade koji su u procesu pripreme za napuštanje sustava socijalne zaštite, a koji se zasniva na komplementarnoj primjeni grupnog, individualnog i rada u zajednici, pomoglo bi se jačanje pozitivnog identiteta mladih bez roditeljskog staranja, njihovo osnaživanje da na adekvatan način upravljaju svojim emocionalnim reakcijama, koriste asertivnu komunikaciju, odupru se negativnim pritiscima okruženja, budu jasno i pozitivno usmjereni na svoju budućnost. To su neki od ključnih preduslova za predupređivanje konfliktnih situacija i uspješno prilagođavanje na novo okruženje po izlasku iz institucija. Osnaživanjem mladih i ovladavanjem ovim vještinama kreira se baza ličnih snaga koja mladima služi kao osnova za dalji razvoj i zaštita u rizičnim situacijama. Pored toga, rad na ovom polju doprinosi zajednici u kojoj mladi borave i u kojoj će boraviti nakon izlaska iz domskog smještaja, s obzirom da će zajednica dobiti zrele mlade, koji imaju kapaciteta da stupaju u pozitivne interakcije sa okruženjem, da rješavaju konflikte na konstruktivan način, te će time mijenjati i stavove okruženja o deci i mladima bez roditeljskog staranja.
4. Formirati funkcionalne sistemske zaštitne mehanizme koji bi kategoriji mladih koji izlaze iz sustava domskog smještaja omogućili dodatnu, produženu pedagoško- psihološku, finansijsku i uopšte logističku podršku u svrhu adekvatnijeg funkcionisanja u svijetu odraslih.
5. Uspostaviti partnerstva između CSR i NVO u najboljem interesu djece - promovirati i jačati međusektorsku saradnju, kako bi CSR iskoristili iskustvo NVO koje pružaju djelotvornu podršku mladima bez roditeljskog staranja.

6. POTREBE I MOGUĆNOSTI ZA UNAPREĐENJEM POLOŽAJA MLADIH BEZ RODITELJSKOG STARANJA NAKON OSAMOSTALJIVANJA

UVOD

Projekat “Unapređenje psihosocijalne podrške za mlade bez roditeljskog staranja” pokrenut je od strane UG Naša djeca i Centra za psihološku podršku „Sensus“ - organizacija koji dugi niz godina rade sa mladima iz sistema, sa ciljem inicijalnog kreiranja modela koji bi kroz niz vježbi i treninga pružiti adekvatnu podršku za uspješno savladavanje izazova koje napuštanje sistema socijalne zaštite nosi sa sobom.

Izradom ovog Priručnika, nudimo model podrške za mlade koji su u procesu pripreme za napuštanje sistema socijalne zaštite, a koji se zasniva na komplementarnoj primjeni grupnog, individualnog i rada u zajednici.

Jačanje pozitivnog identiteta mladih bez roditeljskog staranja, njihovo osnaživanje da na adekvatan način upravljaju svojim emocionalnim reakcijama, koriste asertivnu komunikaciju, odupru se negativnim pritiscima okruženja, budu jasno i pozitivno usmjereni na svoju budućnost, neki su od ključnih preduslova za razrješavanje konfliktnih situacija i uspješno prilagođavanje na novo okruženje po izlasku iz smještaja. Osnaživanjem mladih i ovladavanjem ovim vještinama kreira se baza ličnih snaga koja mladima služi kao osnova za dalji razvoj i zaštita u rizičnim situacijama. Pored toga, rad na ovom polju doprinosi zajednici u kojoj mladi borave i u kojoj će boraviti nakon izlaska iz domskog smještaja, s obzirom da će zajednica dobiti zrele mlade, mlade koji imaju kapaciteta da stupaju u pozitivne interakcije sa okruženjem, da rešavaju konflikte na konstruktivan način, te će time mijenjati i stavove okruženja o djeci i mladima bez roditeljskog staranja

Kreirani program naslonjen je na principe Socijalno-emocionalnog učenja, ili skraćeno SEL, što se odnosi na koncept koji pomaže korisnicima da razvije vještine iz područja samosvijesti, samokontrole, izgradnje odnosa i donošenja odluka.

Šta je socijalno-emocionalno učenje?

Prije svega, ključno je definirati što je socijalno-emocionalno učenje. Neke od definicija predlažu da se socijalno-emocionalno učenje može definirati kao “proces razvoja samosvijesti, samokontrole i međuljudskih vještina koje su ključne za uspjeh u školi, poslu i životu”.

To je vitalni dio ljudskog razvoja, opremanje učenika vještinama, sposobnostima, alatima i znanjem za izgradnju pozitivnih odnosa, rješavanje problema, donošenje inteligentnih odluka i postizanje potrebne

razine samosvijesti. Socijalno-emocionalno učenje također može pružiti temelj za uspjeh u obrazovanju.

Štoviše, socijalno-emocionalno učenje ima ulogu u kontekstu nastojanja za inkluzivnim učenjem i pristupačnim obrazovanjem. Budući da škole prihvaćaju ljude iz različitih sredina, koji se suočavaju s različitim izazovima, učenici to moraju razumjeti i razviti empatiju i suosjećanje.

“Child Development” je objavio znanstveno najzahtjevniji pregled istraživanja ikada urađenih na temu SEL intervencija za djecu od 5 do 18 godina (“Prednosti Socijalno - Emocionalnog Programa u školama”) Recenzija te kompilacije, koju je radio tim istraživača iz Loyola University, University of Illinois u Chicagu, sintetizira rezultate više od 200 nezavisnih studija o uticaju SEU programa i predstavlja skupinu 270.034 učenika (2010.) Rezultati su pokazali veliki potencijal SEU programa. Kvalitetni SEU programi su doveli do značajnih poboljšanja u učenikovim SE vještinama, u stavovima o samom sebi i drugima, te u ponašanju u učionici. Programi su također povezani sa značajnim smanjenjem problema u ponašanju i emocionalnih poteškoća poput anksioznost i depresije - segmenata koji čine dio fenomena vršnjačkog nasilja. Akademski rezultati su se također znatno poboljšali - po čak 11% u odnosu na rezultate prije primjene SEU programa.

Razvijanje socijalnih i emocionalnih kompetencija kod djece u osnovnim školama, direktno se utiče na stopu smanjenja nepoželjnih ponašanja, te pomoći pri socijalizaciji korisnika, što je i cilj ovog programa.

5 ključnih socijalno-emocionalnih područja učenja

Razumijevanje koncepta socijalno-emocionalnog učenja može se pomoći njegovim raščlanjivanjem na neka ključna područja. Stoga je Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL) stvorio okvir ‘CASEL 5’, koji ocrta pet ključnih vještina ili područja povezanih sa socijalno-emocionalnim učenjem.

Samosvijest: identifikacija i prepoznavanje emocija, prepoznavanje ličnih interesa i snaga, jačanje samopouzdanja;

Emocionalna inteligencija: regulacija emocija, kontrola impulse, postavljanje ciljeva i praćenje napretka akademskih i ličnih ciljeva i adekvatno izražavanje emocija;

Društvena osvještenost: poticanje empatije, prepoznavanje i poštivanje individualnih i grupnih sličnosti i razlika;

Interpersonalni odnosi: izgradnja i održavanje zdravih veza, otpornosti na društvene pritiske, prevencija i konstruktivno rješavanje interpersonalnih konflikta.

Odgovorno donošenje odluka: shvatanje važnosti samostalnog donošenja odluka i poticanje

prihvatanja odgovornosti za vlastite odluke.

Komponente modela podrške za mlade bez roditeljskog staranja pri napuštanju sistema socijalne zaštite

Ovaj model podrazumjeva sljedeće komponente:

-Grupna podrška

Ova komponenta podrazumjeva implementaciju interaktivnih, grupnih radionica za mlade bez roditeljskog staranja, koji izlaze iz sistema socijalne zaštite. Radionice se implementiraju na mjesečnom nivou, tokom 7 mjeseci trajanja programa. Svaka radionica traje od 2 do 3 sata. Teme radionica se baziraju na principima SEL programa, odnosno: emocionalna pismenost, komunikacija, asertivnost, samoeфикаsnost, samostalno mišljenje, lični identitet.

-Individualna podrška

Ova komponenta podrazumjeva lični pristup svakom od korisnika kroz savjetodavni rad. Svaki korisnik ima svog mentora, s kojim ima redovne sastanke – minimalno dva puta mjesečno, tokom 7 mjeseci trajanja programa. Zadatak mentora je da prati individualne potrebe korisnika, pruža mu potrebnu psihološku podršku za specifične teme, kreira i prati implementaciju individualnog plana za korisnika, te, po potrebi, upućuje na druge institucije i stručnjake, po potrebi korisnika.

-Aktivnosti u zajednici

Za potrebe socijalizacije korisnika, predviđena je komponenta koja će pomoći mladima bez roditeljskog staranja da saznaju više o svojim pravima, mogućnostima zaposlenja, stanjem na tržištu rada. Ovaj program predviđa minimalno 4 posjete korisnika institucijama od značaja za prethodno navedene teme.

KOMPONENTA – GRUPNI RAD

OSNOVNI PRINCIPI

- Visoka interaktivnost – usvajanje znanja i veština sprovodi se kroz aktivno učešće mladih u radionicama, simulacije, uvežbavanje i iskustveno učenje.
- Prilagođenost – sadržaj radionica i ključne poruke prilagođavaju se konkretnim učesnicima na radionici i njihovim potrebama. Stoga, i pored toga što je izrađen kurikulum za sve radionice, on podrazumeva prilagođavanje na terenu svakoj grupi i svakom pojedinačnom učesniku.
- Fleksibilnost – u skladu sa potrebama mladih koje se iskažu tokom implementacije radionica, voditelji su fleksibilni da potpuno odstupe od plana i usmjere temu na goruće polje u toj oblasti za mlade.
- Igra – Pored interaktivnosti kao principa, dopunjujući jeste taj što se aktivnosti sprovode na način da za mlade predstavljaju izvor zabave, izazova i osjećanja zadovoljstva.
- Njegovanje prihvatajuće atmosfere – s obzirom na to da je u pitanju grupni rad, aktivnosti se sprovode na način da aktiviraju sve učesnike i obezbeđuju atmosferu u kojoj se oni osjećaju slobodno i sigurno.

Radionice se implementiraju prema sljedećem planu nastavnih jedinica:

Nastavna jedinica: Samosvijest

Ciljevi jedinice	Oblik rada	Metode rada
Uočiti sistem vrijednosti i potreba i njihovu povezanost sa našim osjećajima.	<p>-Individualni rad – svaki učenik individualno popunjava radni list tako da napiše bez čega se ne može živjeti i razvijati.</p> <p>-Rad u grupi- korisnici upisuju potrebe u piramidu</p>	<p>-Usmeno izlaganje-pri-povjedaње</p> <p>-Dijaloška metoda- di- skusija</p> <p>-Vizuelna metoda-doku- mentacijska–korištenje radnih listova-pisanje</p>
Naučiti razlikovati i imenovati osjećanja. Uočiti razliku između ugodnih i neugodnih osjećaja. Uočiti način izražavanja različitih emocija.	<p>-Korisnici pantomimom u grupi pokazuju vlastita i zadata osjećanja – Korisnici individualno crtaju zadate emocije</p>	<p>-Dijaloška metoda-razgovor i diskusija</p> <p>-Praktična metoda-Igran- je uloga</p> <p>-Vizuelna metoda-doku- mentacijska–korištenje radnih listova-pisanje</p>
Vježbanje pozitivnog načina mišljenja o sebi i drugima, izgrađivanje pozitivne slike o sebi i osjećaj vlastite vrijednosti, razvijanje međusobnog povjerenja i osjećaja sigurnosti.	<p>Korisnici u paru razgovaraju o tome u čemu su dobri, šta dobro rade ili znaju, nakon toga u grupi prenose saznanja i razgovaraju o tome sa voditeljem.</p>	<p>Usmeno izlaganje-opisivanje i objašnjavanje</p> <p>Dijaloška metoda-razgovor i diskusija</p>
Vježbanje različitih vrsta sporazumijevanja (verbalna i neverbalna komunikacija). Uočavanje uloge neverbalne komunikacije pri izražavanju emocija i važnosti jasnog govora o svojim potrebama i osjećajima.	<p>Korisnici u grupi jedni drugima prezentuju kako izgledaju i kako se ponašaju u raznim situacijama npr. kada su sretni ili tužni.</p>	<p>-Dijaloška metoda-razgovor i diskusija</p> <p>-Praktična metoda- Igran- je uloga</p>

Nastavna jedinica: Emocionalna inteligencija

Ciljevi jedinice	Oblik rada	Metode rada
Uočavanje svog ponašanja kada smo zlovoljni, srditi i bjesni. Vježbanje načina kako upravljati svojim bijesom i kako se rasteretiti od emocionalne napetosti i agresivnosti	Korisnici individualno popunjavaju – crtaju u radni list. Nakon toga u grupi razmijene crteže i razgovaraju u parovima šta čine kada su ljuti.	-Dijaloška metoda- diskusija i razgovor -Vizuelna metoda-dokumentacijska –korištenje radnih listova-crtanje
Upoznavanje izvora frustracija u užoj okolini, načina reagovanja i vježbanje kontrole impulsa	Učenici individualno svi za sebe na upute voditelja nastoje vizualizirati – otkriti šta i ko ih iz okoline dovodi u stanje frustracije	Usmeno izlaganje- pripovijedanje Dijaloška metoda- diskusija i razgovor -Vizuelna metoda- vizualizacija
Razumijevanje upravljanja emocijama, važnosti preuzimanja odgovornosti za svoje reakcije, a ne prebacivanje na druge	-Grupni rad – Korisnici glume kako bi reagirali kada da im se desi nezgoda na vjenčanju i razgovaraju o tome da li se tako ponašaju u svakodnevnim situacijama	-Dijaloška metoda-razgovor i diskusija -Praktična metoda- Igranje uloga
Razviti empatiju kod korisnika; razviti rezilijentnost korisnika za suočavanje sa iskustvima isključivanja i drugih okrutnih ponašanja; znati prepoznati vlastite i tuđe osjećaje i s njima se suočiti; izgraditi rječnik za izražavanje osjećaja.	Individualno – svi korisnici popunjavaju radne listove i nakon toga u grupi razgovaraju o odgovorima iz radnog lista	Dijaloška metoda- razgovor i diskusija -Vizuelna metoda-dokumentacijska –korištenje radnih listova

Nastavna jedinica: Interpersonalni odnosi

Ciljevi jedinice	Oblik rada	Metode rada
<p>- Konstruktivno rješavanje sukoba</p> <p>- Osvijestiti faktore koji koče i koji olakšavaju rješavanje sukoba</p> <p>- važnost aktivnog slušanja</p>	<p>-Rad u paru-učenici u paru razgovaraju o priči koju im je nastavnik upravo pročitao</p> <p>Grupni rad- diskusija na nivou grupe</p>	<p>Usmeno izlaganje- pripovijedanje</p> <p>Dijaloška metoda- diskusija i razgovor</p>
<p>-Razlikovanje govora prihvaćanja i govora odbijanja (optužbe, napada, agresije), aktivno slušanje, empatija, prepoznavanje i imenovanje osjećaja, ja-poruke, razvijanje slušanja i pažnje</p>	<p>Frontalni oblik rad- voditelj učenicima objašnjava razliku između jezika zmije i žirafe</p> <p>-Grupni rad</p> <p>-Individualni rad</p>	<p>Usmeno izlaganje-opisivanje</p> <p>-Dijaloška metoda- diskusija i razgovor</p> <p>-Vizuelna metoda-dokumentacijska –korištenje radnih listova</p> <p>-Igranje uloga</p>
<p>-Osvijestiti razlike u ponašanju prema drugima kada smo sami i kada smo u skupini</p> <p>-ohrabriti srdačan način pristupanja drugima</p> <p>-osvijestiti načine reagiranja i ponašanja prema onima koji su nam slični i koji su različiti</p> <p>- osvijestiti utjecaj grupe na grubost u ponašanju</p>	<p>Grupni rad- svi učenici aktivno učestvuju u radionici, moraju preuzeti određene uloge i ponašati se u skladu s njima.</p>	<p>Dijaloška metoda –diskusija i razgovor</p> <p>-Igranje uloga</p>

Nastavna jedinica: Odgovorno donošenje odluka

Ciljevi radionice	Oblik rada	Metode rada
<p>Razumjeti da je odgovornost za vlastito ponašanje uvijek lična, bez obzira šta drugi rade, usvojiti razliku između odgovornosti i krivice</p>	<p>Individualno-korisnici popunjavaju radni list-odgovore na pitanja iz priče koju je pročitao voditelj i nakon toga u grupi razgovaraju o odgovorima</p>	<p>Usmeno izlaganje-čitanje</p> <p>-Dijaloška metoda- diskusija i razgovor</p> <p>-Vizuelna metoda-dokumentacijska –korištenje radnih listova</p>
<p>Razumijevanje veze između prava i odgovornosti i razvijanje svijesti kod mladih o ličnoj odgovornosti u poštivanju i ostvarivanju sopstvenih i tuđih prava.</p>	<p>Korisnici u grupama popunjavaju radne listove i zajedno sa voditeljem razgovaraju i diskutuju o tome šta su prava a šta obaveze.</p>	<p>-Dijaloška metoda- diskusija i razgovor</p> <p>-Vizuelna metoda-dokumentacijska –korištenje radnih listova</p>
<p>Osvijestiti mehanizme putem kojih grupa vršnjaka utječe na pojedinca i njegovo ponašanje</p> <p>-osvijestiti fenomen grupnog pritiska</p> <p>- omogućiti uvid u to zašto je važno odoljevati grupnom pritisku</p> <p>- važnost preuzimanja odgovornosti za svoje postupke tj. naučiti da svaka odluka ima posljedice.</p>	<p>Frontalni oblik rada- voditelj radi na marioneti zajedno s učenicima.</p> <p>Rad u grupi- učenici u maloj grupama raspravljaju o zadatku i odgovaraja na zadana pitanja.</p> <p>Nakon toga prelazi se na rad na nivou cijele grupe</p>	<p>Usmeno izlaganje-opisivanje</p> <p>-Dijaloška metoda- diskusija i razgovor</p> <p>-Vizuelna metoda-dokumentacijska –korištenje radnih listova</p>

<p>-Važnost odlučivanje i pritisak grupe na donošenje odluka</p> <p>-Podstaknuti učenike da razmišljaju o svakodnevnim i važnim odlukama koje donose</p> <p>- Osvijestiti načine na koje mi donosimo odluke</p>	<p>Rad u grupi- svi korisnici aktivno sudjeluju u aktivnost a voditelj je samo moderator</p>	<p>Dijaloška metoda- diskusija</p> <p>-Vizuelna metoda-dokumentacijska –korištenje radnih listova</p>
---	--	---

U prilogu ovog priručnika se nalaze radionice koje prate svaku od predloženih nastavnih jedinica, sa detaljnim uputama za korištenje.

KOMPONENTA – INDIVIDUALNI RAD

Pored grupnog rada, kao vida pripreme za socijalizaciju, ovaj program predviđa primjećivanje individualnih, specifičnih potreba svakog korisnika. Iz tih razloga se predlaže individualni rad, kao vid odgovora na specifične potrebe mladih, njihov senzibilitet i njemu/njoj svojstvene mehanizme kojima se koristi u kriznim situacijama. Cilj ovih internevlja jeste dati punu podršku korisnima da prave efikasne, samostalne odluke po pitanju njihovog stila života nakon izlaska iz sistema socijalne zaštite.

Svaki korisnik ima svog mentora, koji mora biti kvalifikovan za pružanje psihosocijalne podrške korisniku.

Zadaci mentora su:

- Napraviti psihosocijalnu procjenu korisnika
- Analizirati snage i teškoće korisnika
- Kreirati taktičke ciljeve za promjene
- Raditi monitoring i evaluacija za navedene ciljeve (evaluacija ishoda)
- Voditi računa o specifičnim potrebama korisnika, te u skladu s tim, upućivati korisnike na usluge dodatnih stručnjaka / institucija.

Individualna intezivna podrška podrazumeva pružanje usluge u periodu od najmanje 7 mjeseci. Planirana su minimalno 2 individualna sastanka s korisnikom mjesečno, odnosno i više, ukoliko se iskaže potreba za tim.

Obrazac Individualnog plana se nalazi u Prilogu 2 ovog Priručnika.

KOMPONENTA – AKTIVNOSTI U ZAJEDNICI

Cilj ovog programa jeste dati punu podršku mladima za što uspješniju integraciju u zajednicu, po izlasku iz sistema socijalne zaštite. Za te potrebe, predviđena je komponenta koja pomaže korisnicima da se što adekvatnije upoznaju sa realnim stanjem, te umreže sa akterima u zajednici.

Predviđeno je organizovanje minimalo 4 terenske posjete za korisnike iz sljedećih sektora:

Prava i zaštita mladih bez roditeljskog staranja: Potencijalne institucije – Služba za zapošljavanje HNK, Centar za socijalni rad, Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi HNK, Policijska uprava (izdavanje lične karte), banka, Fond za profesionalnu rehabilitaciju FBiH, Vaša prava Mostar.

Obrazovanje: Studentska savjetovališta univerziteta, unije studenata/univerziteta, visoke škole, kursevi i slično.

Zaposlenje: Korporacije, mala preduzeća, socijalna preduzeća, preduzetnici, omladinske zadruge i slično.

Kultura: Pozorišta, kulturni centri, sportske organizacije i slično.

Smjernice za implementaciju terenskih posjeta:

Ostavlja se prostor da se posjete organizuje u skladu sa specifičnim potrebama korisnika, s naglaskom na potrebe definisane individualnim planovima istih.

Po završetku svake posjete, korisnici imaju jedan grupni sastanak gdje se moderiraju njihove refleksije, pitanja i potrebe za dodatnim znanjima i iskustvima.

Za resurse u zajednici birati relevantne aktere, koji imaju realne kapacitete da odgovore na potrebe mladih, odnosno koji predstavljaju realan resurs koji će im trebati nakon izlaska iz zaštite ili im može pružiti informacije od značaja za njihovo funkcionisanje nakon izlaska.

Trajanje svake posjete treba da bude ograničeno na najviše tri sata, zbog efikasnosti i pažnje mladih.

Tokom samih posjeta treba podsticati mlade da aktivno učestvuju u posjeti i da na terenu zapravo primijene veštine koje su uvježbavali tokom grupne komponente programa obuke prisustvuju posjeti.

PRILOG 1.

Radionica upoznavanja

OVO SAM JA

CILJ: Upoznavanje sebe, jačanje samopoštovanja

VRIJEME: 45 minuta

PROSTOR: učionica

FORMIRANJE: individualan rad

PRIBOR: A4 papiri

POSTUPAK:

Na ploči učitelj/ica napiše sljedeći zadatak: Dovrši započete rečenice:

Moje ime je

Rođen/a sam

Živim sa

Moj hobi je

U slobodno vrijeme

Kod sebe najviše volim

U budućnosti sebe vidim kao

Osjećam se važnim kad

Ljudi me poštuju kad

Najviše me raduje

U školi najviše volim

Pitajte ih kako je pisati o sebi i što je bilo najlakše, a što nije bilo lako. Što su novo naučili o sebi?

Na kraju im zadajte zadatak da napišu pismo samome sebi koje započinje sa DRAGI JA

Recite im da ćete im pisma vratiti na kraju školske godine. Napomenite da napišu barem nekoliko pozitivnih stvari o svojim očekivanjima do kraja školske godine. Nitko neće pročitati pisma, ukoliko ne žele da ih jedino vi pročitate.

Nastavna jedinica: Samosvijest- RADIONICA 1

KOCKICE OSJEĆAJA

CILJ: izražavanje osjećaja

TEŽINA: lagano

PROSTOR: učionica

FORMIRANJE: grupe (formirane prema boji očiju, horosk. znaku, boji bombona itd)

PRIBOR: kartice s osjećajima, kockice za Čovječe ne ljuti se

POSTUPAK:

Učenici su u malim grupama 4-5 učenika I sjede na podu u krugovima. Svaka grupa ima kockicu za čovječe ne ljuti se I karticu na kojoj je napisano 6 emocija, svaki broj znači različitu emociju.

1 = mržnja, 2 = tuga, 3 = strah, 4 = zadovoljstvo, 5 = ljubav, 6 = iznenađenje

Svaki učenik u grupi baca kockicu i, ovisno o broju koji dobije, dijeli s grupom kada se zadnji put tako osjećao.

Nastavna jedinica: Samosvijest – RADIONICA 2

POZITIVNE AFIRMACIJE

CILJ: Vježbanje pozitivnog načina mišljenja o sebi i drugima, izgrađivanje pozitivne slike o sebi i osjećaj vlastite vrijednosti, razvijanje međusobnog povjerenja i osjećaja sigurnosti.

MEDIJI: Papiri I flomasteri

AKTIVNOSTI:

1. Barometar: Voditelj objasni učenicima da jedan zid učionice predstavlja 0 (ono što se ne odnosi na njih) a suprotni zid 100 (ono što se odnosi na njih u potpunosti). Zadaje učenicima zadatak da se smjeste negdje između 0 i 100 svaki put kada pročita neku izjavu u odnosu na to koliko se izjava odnosi na njih. Neke od izjava mogu biti:

- Dobar sam u matematici, engleskom, bosanskom, geografiji
- Jako dobro crtam, pjevam, igram fudbala, odbojke, ...
- Znam voziti biciklo, plivati, skijati, igrati gume ...
- Dobar sam prijatelj, sin, kćerka, unuk, ...

2. SKRIVENO BLAGO: Podijelimo se u parove. Svako u svom paru kaže koje dvije stvari dobro ili uspješno radi, a drugi o tome nemaju pojma, na primjer: "Prvo, uspješno popravljam bicikl, drugo: dobro igram igrice na računaru." Nakon toga svi se ponovo vraćaju u krug. Onaj kome bacimo lopticu govori ono što je čuo da njegov partner dobro radi. Ako se neko ne sjeća šta je čuo kaže "Dalje" i baca lopticu nekom drugom.

3. DOBRA VILA ILI ZLA VJEŠTICA: Podijele se u grupe i dobiju se radni listovi br. 1. U grupama se povede rasprava na temu Čovjek - dobra vila ili zla vještica. Nakon rasprave glasnogovornik grupe izvijesti o čemu su razgovarali i koja su mišljenja došla do izražaja. Nakon toga je moguće cijelu skupinu podijeliti na dvije suprotstavljene grupe. Jedna iznosi argumente o ljudskoj dobroti, a druga o destruktivnosti. Grupe mogu i zamijeniti uloge. Voditelj vodi računa da diskusija I zaključak radionice glase:

Sve osobe imaju dobre I loše osobine ili dobre I loše strane, ali da uvijek trebamo naglašavati dobre osobine I kod sebe I kod drugih i raditi na pretvaranju loših osobina u dobre.

RADNI LIST 1

ČOVJEK - DOBAR ILI ZAO

1. Pažljivo promotrite sliku. Što vidite? Zatim okrenite sliku. Što sad vidite? Na kakva razmišljanja vas potiče ova slika? Možete li naći neke argumente da je čovjek dobar? Imate li neke argumente čovjekovoj zloj prirodi?

Nastavna jedinica: Samosvijest – RADIONICA 3

OVA RUKA PUTUJE

CILJ: Razvoj prijateljskih odnosa. Isticanje pozitivnih osobina ličnosti. Otkrivanje vlastitih karakternih osobina. Razvoj tolerancije.

MEDIJI: papiri, flomasteri

AKTIVNOSTI:

Pripremni dio: Nacrtamo lik osobe na table ili na hamer papiru. Pozitivne osobine djeteta upisivati u lik, a negativne van nacrtanog lika - "Oluja ideja"- Kakav mora biti dobar prijatelj? (uz nabranje dobrih i loših osobina).

DOBRE OSOBINE

LOŠE OSOBINE

MARLJIV NEMARAN

UREDAN NEUREDAN

PAŽLJIV, BRIŽAN NEPAŽLJIV

DOBAR PRIJATELJ LOŠ, ZAO

DAREŽLJIV SEBIČAN

ISKREN LAŽLJIV

OPREZAN NEODGOVORAN

Glavni dio: Precrtati dlan lijeve ruke na papir. U sredinu dlana upisati svoje ime, a u prste upisati svoje osobine. Učenici zatim redom dolaze do kutije iz koje izvlače broj učenika, iz dnevnika, kojem će "otputovati" njihova "ruka prijateljstva". Učenici zatim ustaju i predstavljaju svog prijatelja "Moj prijatelj (ime) bit će prema meni (čita s prsta)" npr. Moj prijatelj Amir bit će prema meni pažljiv, brižan i darežljiv.

Završni dio: "Ruke" pričvrstiti na pano ili staviti plakat na vidno mjesto u učionici.

PANTOMIMA

4. PANTOMIMA: U koricu se stave ceduljice s nazivima pojedinih emocija. Svatko izvuče jedan listić i pročita emociju koja je napisana, a zatim treba pokretom prikazati tu emociju, npr. strah, stid, oduševljenje ili sreću. Ostali nastoje prepoznati o kojoj se emociji radi.

5. LJUTITA POZA: Djeca se kreću kroz prostor, sudarajući se. Na znak voditelja se zalede i zauzmu ljutitu pozu. Voditelj ide od djeteta do djeteta i odleđuje ih jedno po jedno i postavlja im pitanje: "Ko si sada ti? Zašto se tako osjećaš?"

Za vrijeme razgovora voditelji će dati objašnjenja o važnosti emocija u govoru nenasilja: Na emocionalnom planu smo najiskreniji i zato govor nenasilja i predstavlja komuniciranje na emocionalnoj razini. U našoj kulturi se još uvijek smatra da pokazivati emocije znači slabost i da je važno moći prikriti osjećanja i ne pokazati ih. Posebno se to odnosi na muškarce (muškarci ne plaču). To je i rezultat vjerovanja da su naše emocije loše i da ih treba držati pod kontrolom. To dovodi u komunikaciji do neiskrenosti, zatvorenosti, a time i do nesporazuma, sukoba i nasilja, jer prikrivajući svoje emocije mi teško dolazimo do suštine problema. Emocije mogu biti pozitivne, ali i negativne (ako smo povrijeđeni, frustrirani, ljuti) i one opterećuju kako nas tako i naše odnose s drugima. Negativnih emocija se treba osloboditi jer je to pretpostavka za konstruktivnu akciju. To je moguće prvo, da ih prepoznamo i imenujemo (osjećam se ljut/ljuta), i drugo, govorno izrazimo (to može biti popraćeno i pokretom, pisanjem pisma, slikanjem, fizičkom aktivnošću). To nije moguće prikrivanjem i potiskivanjem emocija. Tek jasnim suočavanjem s vlastitim emocijama i njihovim izražavanjem postajemo otvoreni za iskreni dijalog i govor nenasilja.

ČUPKO

Svatko dobije radni list "ČUPKO". Na njemu je istoimena priča Mire Gavrana iza koje se na drugoj strani nalazi "Lista osjećanja". Kad svatko sam pročita priču na listi će pronaći osjećanja koja je u njemu/njoj pobudila ova priča i obojiti likove koji simboliziraju ta osjećanja.

PRILOG 1

ČUPKO

Jedan mali psić morao je živjeti sam, jer su ga potjerali od kuće. Nisu ga željeli hraniti jer su već hranili njegovu mamu. Zato su ga odvezli autom daleko, daleko, i izbacili ga na ulicu. Njegova mama je dugo cvilila od tuge za njim. I on je cvilio od tuge za mamom i od straha. Sad je morao živjeti sam. Bio je još mali i svega se bojao. Bježao je od djece koja su ga htjela tući i gađala ga kamenjem. Bilo mu je hladno i bio je gladan. Ponekad bi pronašao u smeću nekakvu kost. Zgrabio bi ju i pobjegao s njom na livadu. Mislio je da će ga netko tući jer ju je ukrao. Ali kost je bila tvrda, a njegovi zubići slabi. Zato je ostajao gladan. Jako je želio pronaći nekog prijatelja kojem bi se mogao izjadati. Ali prijatelje nije uspijevaio naći. Kad bi vidio nekog drugog psa lutalicu, prišao bi mu cvileći i prijateljski mašući repom. Uzalud. Svi su ga tjerali od sebe, režeći i pokazujući velike zube. Jadni psić bi podvio rep pod noge i bježao, spašavajući svoj život. Svakog dana bio je sve gladniji i sve slabiji. Već je jedva hodao od gladi. Znao je da će uskoro uginuti. Kad bi pao mrak, tražio je kakvo toplo mjesto gdje će spavati. Još nisu došli topli dani. Ponekad je još padao snijeg. Gladno malo psetance bilo je sretno kad god je pronašlo kakvu kartonsku kutiju u kojoj može provesti noć. Jednog jutra je Alan krenuo u školu, s torbom na leđima. Zviždukao je veselo jer je bio ispavan i dobro je doručkovao. Putem je, po navici, udarao nogom kamenčiće, papire, kutije. Kad je opalio nogom po jednoj kutiji uz cestu, iz nje je isteturio mršavi čupavi psić, cvileći uplašeno. Alan je od iznenađenja prestao zvižducati. Pa što je sad ovo!?! Psić nije bio lijep. Bio je mršav i prljav. Za njegovu čupavu dlaku uhvatili su se čičci i smeće. Pokušao je pobjeći da ga Alan ne udari nogom no nije imao snage. Ali Alan ga nije htio udariti. Vidio je da je jedna životinjica napola mrtva od gladi i hladnoće. Uzeo ga je u ruke i vratio se kući. Kod kuće je bilo toplo. To je bilo prvi put da Alan ne dođe u školu. Uzeo je iz kupaonice veliki ručnik, smotao ga malo i stavio u ugao predsoblja. Na ručnik je stavio psića. U svoj šareni tanjur nalijao je mlijeka i stavio ga pred siročića. Gladni mališan pohlepno je posrkao mlijeko a zatim je od zahvalnosti stidljivo mahao repom. Alan ga je pomilovao po glavi i leđima. Psić se namjestio na topli ručnik i, iscrpljen, zaspao. Kad su se mama i tata vratili s posla, nisu odmah ni primijetili da netko spava u kutu predsoblja. Alan im je tada ispričao što se dogodilo. Bojao se da će psića otjerati a njega izgrditi. Stvarno su isprva bili ljuti. Zatim su otišli u sobu i nešto tiho razgovarali. Onda su izašli i mama je pitala: - Alane, bi li ti htio da ga zadržimo? - Da, mama! - viknuo je sretno i objesio joj se oko vrata. - No, dobro. Tata se slaže. Sutra ga vodimo k doktoru. Moramo biti sigurni da nema neku zaraznu bolest. Mršav je i prljav, skoro je uginuo. Čim malo ojača, okupat ćemo ga i cijepiti. - Zvat ćemo ga Čupko, može? - povikao je Alan. Mama se nasmiješila. - Može, sine, ako ti tako želiš. Veterinar je pregledao Čupka. Čupko nije imao zarazne bolesti. Čim se oporavio i ojačao, okupali su ga i počesljali. Sad je to bio prekrasan psić, dobar i pametan. Nije više cvilio za svojom mamom. Volio je cijelu svoju novu obitelj. A Alana je obožavao.

RADNI LIST 2

IZRAZI SVOJA OSJEĆANJA

Nastavna jedinica: Emocionalna inteligencija – RADIONICA 1

SAN

CILJ: Upoznati izvor frustracije u najužoj okolini učesnika.

AKTIVNOSTI:

Svi učesnici se namjeste u udoban položaj. Od njih se traži da zamisle situaciju koja se događa u njihovoj kući. Zaspali su i sanjaju neki san. Usred sna, neko od ukućana dolazi i budi ih. Sami trebaju odlučiti kakav će biti san, ko će ih, kako i u kojem dijelu sna probuditi. Za to je predviđeno oko 15 minuta vremena. Nakon isteka tog vremena, učesnici u malim grupama prepričavaju šta im se dogodilo, komentarišu i objašnjavaju događaj. Za to je dovoljno oko 15 minuta. Poslije rada u malim grupama, podnosi se izvještaj u krugu.

Pitanja za diskusiju u krugu: Kako vam se svidjela ova igra? Sanjate li stvarno takve snove? Zašto ste odabrali baš taj san? Ko, u kojem trenutku i kako vas je probudio? Zašto ste se odlučili upravo za tu osobu? Kakva je sličnost ove sa realnom situacijom?

Za voditelja: U ovoj igri će učesnici, sasvim spontano i zbog smanjenog nadzora, ispričati mnogo o sebi, svojim ukućanima i atmosferi u kući. Tako će ih voditelj i grupa upoznati u najužem socijalnom kontekstu. Načinom na koji članovi grupe doživljavaju atmosferu i međusobno saobraćanje ukućana, projicirat će mnoge sadržaje koji će članovima ostati skriveni, ali će voditelj dobiti niz potrebnih informacija o izvorima frustracija i mogućnostima njihovog uklanjanja. To će biti slučaj sa djecom i mladima koji se, iz bilo kog razloga, osjećaju izdvojenim u svojoj porodici. Nastavak rada na identificiranom problemu ovisi o grupi, njenim ciljevima, voditelju i cjelokupnom kontekstu.

OBLIK I BOJA MOGA BIJESA

CILJ: promatramo svoje ponašanje kada smo zlovoljni, srditi ili bijesni; uočavamo kada i u kojim situacijama gubimo strpljenje, osvještavamo gdje se u nama bijes javlja.

MEDIJI: lutka od papira, papiri, olovke

AKTIVNOSTI:

1. LJUTA IMENA: Svako dijete u krugu izgovori svoje ime na najbjesniji način, onako kako ga izgovaraju mama ili otac kada su ljuti na njega. Slijedi razgovor u krugu: Kako se osjećaš kada te neko grdi i psuje, naziva uvrijedljivim imenima, kada ti se ruga ili prevari, ne ispuni obećanje? (Zapisujemo na tabli odgovore) Šta najčešće radiš u takvoj situaciji? (Opet zapisujemo odgovore, obično postoje dvije reakcije: ili zadržavamo bijes ili uzvraćamo uvredu.) Ko u vašoj porodici smije izražavati svoj bijes a ko ne? Kada se uspijemo kontrolisati a kada ne? Ako uspijemo zadržati bijes pred nekim važnom uglednom osobom zašto ne bi mogli i pred prijateljima i ukućanima?

2. ZAŠTO PTICE LETE? Učenici se podijele u parove: Jedan pita, drugi odgovara. Onima koji pitaju daje se uputa da drugi ne čuju: njihov je zadatak da započnu razgovor s pitanjem „Zašto ptice lete?“ i šta god njihov par na to odgovorio, stalno i uporno, potpuno mirno ponavljaju isto pitanje. Onima koji odgovaraju daje se uputa: da pokušaju što najbolje znaju uvijek iznova odgovarati na pitanja koja im postavlja njihov par. Razgovor poslije aktivnosti: Kako su se osjećali pitači a kako odgovarači? U kojem trenutku ste počeli gubiti strpljenje? Kada ste osjetili da u vama raste bijes? Šta ste htjeli tada učiniti?

3. OBLIK I BOJA MOG BIJESA. Svi dobiju list papira sa nacrtanim ljudskim likom, na kojem treba naznačiti gdje se javlja njegova ljutnja, u kom dijelu tijela i na šta ga ona podsjeća. Bira boju i oblik kojim će nacrtati unutar lika svoj bijes. Nakon toga svi pokazuju i razmijene svoje crteže i u parovima porazgovaraju o tome šta rade (kod kuće) kada su ljuti.

Kako izgledas sebi kada se odljutiš? Kako ti izgledaju drugi ljuti kada se razbjesne? Kada osjetiš bijes, šta bi najradije da drugi učine? Šta mogu učiniti drugi da ti pomognu da se smiriš?

Ljutnju i bjes doživljavamo povodom različitih događaja: zbog nerazumijevanja drugih, neispunjavanja naših želja i potreba, sukoba sa drugima, zbog straha, zbog gubitka i odvajanja. Ljutnju možemo izraziti na vrlo različite načine: vikom i tučnjavom, razbijanjem stvari, uvrijeđenim povlačenjem ali i mirnim riječima. ako je potiskujemo i ne priznajemo, gomilamo napetost koja može izbiti prema van u obliku zastrašujuće destrukcije ili prema unutra u obliku zastrašujućih tegoba. Ljutnju možemo abregirati tj. isprazniti njen emocionalni naboj fizičkom aktivnošću ili nekom simboličnom aktivnošću: vođenom fantazijom, crtanjem osobe na koju smo ljuti i sl. Ljutnja ne upravlja nama, nego minjome; ona je naša emocija – odgovornost za nju (i svoje reakcije) preuzimamo mi, a ne prebacujemo je drugima

Nastavna jedinica: Emocionalna inteligencija – RADIONICA 3

VJENČANICA

CILJ: učimo kontrolisati svoje negativne emocije, vježbamo načine kako upravljati svojim bijesom i kako se rasteretiti od emocionalne napetosti.

1. LUTKA BJESODAR.

Napravimo lutku od papira, koja ide od ruke do ruke. Svako kroz njena usta kaže riječi koje najčešće govori kada je jako ljut. Bjesodar može govoriti, na primjer: „mrzim te. Ti si budala...“ ili ako govorite jako ružne riječi ili imate opterećujuće misli, napišite ih na papir, sami za sebe. Taj popis ružnih riječi i agresivnih misli koje vam padaju na pamet kada vas neko vrijeđa, sada uzmite kao simbol svoga bijesa. Možete ga zgniječiti, oblikovati u lopticu, gaziti po njoj. razderati papir na sitne komadiće kao da ste bijesni na njega. Podijelimo se u 3 grupe, svaka grupa će iskušati jedan način kako se rasteretiti emocionalne napetosti:

A grupa: cijepa papir na najsitnije komade B grupa: gazi nogama lopticu od papira C grupa: izmisli jedan mali pokret koji će uvijek koristiti kao šaljiv podsjetnik da može ostati hladan i dostojanstven, bez negativne energije koju donosi bijes.

Nakon kratke izvedbe, vraćamo se u krug i grupa C pokazuje sta je smislila, Potom u razgovoru razmijenimo iskustva kako smo se osjećali dok smo gazili po papiru ili ga cijepali.

2. VJENČANICA:

Svi učesnici stoje u krugu. „Zamislite se u svojoj vjenčanoj haljini ili odjelu.“ Hodate upravo prema mjestu vjenčanja, kada s obližnje zgrade koja se popravlja, nepažnjom radnika na skeli, na vas padne velika količina otpada i prašine. Zatvorite na kratko oči, zamislite tu situaciju – šta biste učinili? Otvorite oči i pokažite pokretima, glumom, svi odjednom šta bi prvo uradili.

Razgovor: Kako to da niste prvo počeli vikati i tući se? Zašto ste gotovo svi počeli čistiti prašinu sa odjela ili haljine?

Svaki put kada se razljutite, sjetite se kako su pokreti kojima ste čistili haljinu odmah ispraznili bijes koji bi inače rastao i rastao. Napravite mali pokret kao da i sada čistite neku prašinu sa rukava. Možda taj čarobni pokret – podsjetnik zaustavi provalu bijesa. Ili se okrenite prema zidu i odbrojite do 10 prije nego nešto nastavite u bijesu. Isto tako, ako osjetite kako neko na vas istresa svoj bijes, ne dajte se razljutiti, jer to nema nikakve veze sa vama, Otresite opet prašinu sa rukava, vratite tu negativnu energiju njenom vlasniku. Neka se on sam pozabavi svojim bijesom.

Nastavna jedinica: Emocionalna inteligencija – RADIONICA 4

KAKO BI SE OSJEĆAO/LA KADA BI...

CILJ: razviti empatiju kod djece; razviti osjetljivost djece za posljedice; ismijavanja, isključivanja i drugih okrutnih ponašanja; znati prepoznati vlastite i tuđe osjećaje i s njima se suočiti; izgraditi rječnik za izražavanje osjećaja.

MEDIJI: lista pitanja za voditelja, prazni papiri i olovke

AKTIVNOSTI:

Ponoviti pravila, a zatim reći:

Danas ćemo razgovarati o tome kako biste se osjećali kada biste se našli u različitim situacijama koje se svakom od nas mogu dogoditi. Vidjet ćemo kako ono što kažemo ili činimo može utjecati na osjećaje druge osobe.

Učenici sjede u krugu. Za početak potrebno je da svaki učenik dovrši rečenicu:

”Sretan sam kad...” Učenik do njega treba ponoviti što je prethodni učenik rekao, a zatim dovršiti svoju rečenicu. Npr. “Edin je sretan kada dobije dobru ocjenu, a ja sam sretan kad...”

PRILOG 2.

Zatim podijelite učenicima prazne papiriće, (ili neka ih sami pripreme), na koje će pisati svoje odgovore na pitanja koja ćete im čitati. Poželjno je da učenici odgovaraju jednom riječju. Razrednik pročita pitanje, učenici napišu odgovor i odmah se analiziraju odgovori za svako pitanje (pitanje po pitanje). Svaki učenik kaže šta je napisao, a razrednik sabire odgovore (može na tabli) i gleda kojih je odgovora najviše jer će se vjerovatno neki odgovori ponavljati. Potaknite učenike da se pokušaju sjetiti različitih riječi za svaku situaciju. Naglasite da će ista situacija pobuditi različite osjećaje kod različitih učenika te da su svi ti osjećaji prihvatljivi jer svako od nas različito doživljava iste situacije.

Učenici skloni zlostavljanju imat će drugačije osjećaje od drugih. Nemojte ih komentirati, čuditi im se niti ih popravljati. Nemojte ni drugim učenicima dopustiti da komentiraju i vrednuju tuđe osjećaje. Jednostavno, sve što učenici kažu zapišite na ploču.

Usporediti situacije koje u nama bude ugodne osjećaje sa situacijama koje bude neugodne osjećaje te

za kraj razgovarati s učenicima o tome na koji način bi oni mogli pomoći drugima kada vide da ih neko zadirkuje, ruga im se, ogovara ih, podcjenjuje, ismijava, tuče i slično.

I ovdje će učenici izražavati različita mišljenja, pa i neprimjerena. Nemojte “ispravljati” njihova mišljenja, saslušajte ih do kraja i pitajte druge šta oni misle. Tako će većina “tiho” i spontano nadjačati manjinu neprimjerenih odgovora.

Pokušati s učenicima doći do zaključka šta činiti i šta ne činiti.

PRILOG 2

Pitanja: “Kako bi se osjećao/la...”

kada bi se neko šalio na tvoj račun, zbog tvog izgleda?

kada bi osvojio prvo mjesto na nekom takmičenju?

kada bi te uvijek birali zadnjeg prilikom biranja za neku igru?

kada bi ti neko rekao da si jako dobar u nečemu što radiš?

kada bi te neko nazvao pogrđnim imenom kao na primjer “ljigom”?

kada bi ti neko pomogao riješiti problem koji te već dugo muči?

kada se niko s tobom ne bi želio družiti?

kada ne bi imao hrane, pa bi bio prisiljen prosi na ulici?

kada bi neko proširio jako ružan trač o tvojoj obitelji?

kada bi te neko prisiljavao da činiš nešto što ne želiš?

ŠTA MOŽEŠ UČINITI?

Ako vidiš da se neko dijete nasilno ponaša prema drugome djetetu:

Razmisli... Kako bi se ti osjećao da se prema tebi neko nasilno ponaša?

Ako se osjećaš sigurno, reci osobi koja se nasilno ponaša da prestane.

Ako se ne osjećaš sigurno, zatraži pomoć odrasle osobe - roditelja, nastavnika, razrednika ili bilo koje druge odrasle osobe u školi u koju imaš povjerenja.

Reći odraslima ne znači tužakati. Time pomažeš i djetetu koje je izloženo nasilju i djetetu koje čini nasilje.

Svojim ponašanjem i poštovanjem budi dobar primjer drugima.

Pomozi djetetu koje trpi nasilje.

Budi mu prijatelj. Pozovi ga da ti se pridruži tokom odmora.

Potakni ga da razgovara s nekim o tome šta mu se događa, da traži pomoć.

Ponudi se da ćeš biti uz njega kad se obrati odraslima za pomoć.

Objasni svojim prijateljima da nasilno ponašanje NIJE FER i zamoli ih da ti se pridruže u potpori.

ŠTA NE ČINITI?

Nasilna djeca možda misle da su smiješna ili "cool" ~ ne podupiri nasilje smješkanjem, divljenjem, prešućivanjem ili navijanjem.

Na nasilje ne uzvraćaj nasiljem psovkom ili tučnjavom. To ne rješava problem.

Nemoj oponašati nasilno ponašanje.

Nemoj misliti da si izdajica ako se obratiš odraslima za pomoć.

Nemoj biti pasivni promatrač kao da se to tebe ne tiče.

NE REAGIRATI ZNAČI PODUPIRATI NASILJE!

Nastavna jedinica: Interpersonalni odnosi-RADIONICA 1

Ja sam i volim...

Vrijeme trajanja: (30 min.)

CILJ: Podrška i suradnja u grupi.

PROSTOR: Učenici sjede u krugu ili na svojim mjestima.

Možete organizirati malo natjecanje između redova tako da svaki red ima različitu temu. Postupak je za sve jednak. Prvi učenik treba reći: "Ja sam (svoje ime) i volim (tu možete odabrati različite stvari: voće, životinje, cvijeće, marku automobila, vrstu športa, pjevača, idola u športu, hranu, predmete u školi, aktivnosti što vole raditi itd)." (Dobro je da odabir teme napravite prema većinskom sastavu reda. Ako su dječaci, neka bude automobilska marka, šport, a ako su djevojčice, cvijeće, odjevni predmet i slično). Zatim sljedeći učenik do prvoga ponovi: "Ti si (njegovo ime) i voliš (ono što jerekao), a ja sam (svoje ime) i volim (također nešto od zadanog sadržaja)." Nakon toga sljedeći ponovi sve od početka, doda svoje ime i što voli, i tako do kraja reda. Drugom je redu ista uputa, samo što će promijenite temu - što vole. Tu se igra može završiti. Iz svakog reda odaberite po jednog učenika koji će biti član povjerenstva za proglašavanje pobjedničkog reda. Kriteriji za najbolje su uspješnost u radu, točnost ponavljanja i brzina, ali veće značenje ima podrška ostalih članova pojedinog reda, borbenost i slično (učenici ne smiju šaptati jedni drugima).

Kad proglašite pobjednika, odluku treba argumentirati, objasniti na osnovu čega su pobijedili, po čemu su bili najbolji. Za članove prosudbenog povjerenstva možete odabrati učenike koji nisu spremni na dogovor, već su skloniji u nametanju svog mišljenja. Kad ipak donesu odluku, razgovarajte o tome kako je tekao dogovor, kako su započeli, kako su se odlučili promijeniti način rada od inzistiranja na svom mišljenju do suradnje i zajedničkog rješenja; kakvo im je bilo to iskustvo kad su trebali popustiti, prilagoditi se većini i slično. Ovu igru možete iskoristiti kao uvod u razgovor o važnosti pomoći i podrške svih članova za konačnu pobjedu. To možete prenijeti na čitav odjel i time potaknuti učenike da pomažu jedni drugima u učenju, posebice učenicima s teškoćama u učenju i ponašanju.

Interpersonalni odnosi-RADIONICA 2

TAČKICE

Vrijeme trajanja: (30 min.)

Cilj: Osvijestiti značenje svoje grupne pripadnosti (što znači biti uključen, a što biti prihvaćen u grupi), razviti grupnu povezanost, suradnju, međusobno povjerenje i toleranciju.

Sredstva: Niz obojenih točkica (naljepnica) i ljepljivu traku

Tok radionice:

Pronađite one kojima pripadate!

Svi učenici razreda zatvore oči i čekaju da im učitelj zalijepi obojenu točkicu na čelo. Na učiteljev znak svi otvore oči. Voditelj objasni da se ovdje nalaze 4 grupe ljudi: CRVENI, PLAVI, ŽUTI I ZELENI. Rat je i kada počne sirena (uzet ćemo zvonce), svatko mora pronaći svoje sklonište. U svaki ugao prostorije stavi se druga boja. Osnovno je pravilo da se ne govori. Sporazumijevanje je moguće gestama, mimikom; svi mogu pomagati jedni drugima, ali bez riječi.

Razgovor nakon vježbe:

Što se događalo s vama nakon znaka za uzbunu? Sjećate li se učiteljevih riječi (uputa)? Je li rekao po čemu su neki isti? Kako ste se osjećali kad su vas prihvatili u grupu? Kako su se osjećali oni koje nitko nije htio prihvatiti? Je li netko ipak htio prihvatiti osobu s različitim znakom?

U kakvom je odnosu ova vježba s vašim iskustvom druženja u svakodnevnom životu? Što znači biti uključen u neku grupu (prihvaćen), a što isključen (odbačen)? Tko određuje tko je različit? Je li vam ugodno kada vas obilježe kao različitog/različitu? Jeste li to već doživjeli?

Savjet voditelju:

Voditelj mora paziti da ne daje suvišna objašnjenja, odnosno mora biti svjestan da učenicima ne smije reći kriterij prema kojem će se grupirati. Oni ubrzo pronalaze kriterij i priključuju se onima s istom bojom točkice na čelu. Točkice lijepite na sredinu čela, drugi put na desnu ili na lijevu stranu čela.

Interpersonalni odnosi – RADIONICA 4

RJEŠAVANJE SUKOBA

CILJ: Razumijevanje konstruktivnog rješavanja sukoba.

MEDIJI: Radni list Naranča, Radni list Strip, Prilog magarci, bombone, papiri i olovke

AKTIVNOSTI:

1. OBARANJE RUKE. Djeca u parovima sjede za stolom i pokušaju jedno drugome snagom oboriti ruku držeći se za šake. Dok oni to rade pokraj svakog para stavimo dva bombona i strip s magarčićima. Nakon što prekinemo takmičenje, porazgovaramo: Jeste li vidjeli kakvu vezu između bombona, slike sa magarčićima koji se bore želeći doći do plasta sijena – i svog obaranja ruke. Je li iko prekinuo obaranje ruke?

Ako je neko pobjednik, da li to znači da drugi mora biti poraženi? može li ishod sukoba biti takav da su obje strane zadovoljene, obje pobjednici?

2. STRIP. Djeca dobiju radni list NASTAVI PRIČU sa zadatkom da sami nacrtaju nastavak stripa. Nakon što završe, parovi razmijene svoje stripove i svako opisuje završetak stripa svog partnera. Potom se razgovara o različitim završecima istog stripa, odnosno o tome koji je završetak bio najčešći.

3. JEDNA PRIČA DVA KRAJA. Djeca se podjele u više grupa. Svaka grupa dobije naslov priče koju treba izmisliti, ali tako da priča ima dva završetka: jedan u kome je primjenjena sila i jedan u kome je rješenje nađeno nenasilno. Naslovi priča: Dva dječaka i nogometna utakmica. Dva razreda i nagradno putovanje. Tri prijatelja i jedna djevojka. Dvoje roditelja i učiteljica. Tri dječaka i komšijina trešnja.

Razgovor poslije pričanja priča: Ko je pobjednik u mirnom rješavanju sukoba? Šta koči a šta olakšava ili koristi uspješnom rješavanju sukoba?

Djeca mogu sama zapaziti da su intenzivne emocije ono što najprije može spriječiti mirno rješavanje sukoba. Drugo – ukopavanje u svoju poziciju, insistiranje na svom zahtjevu ili okrivljavanje druge strane. Nenasilno rješavanje sukoba znači usmjeriti energiju na zajedničko traženje uzlaza, a ne traženje krivca. Objе strane mogu napasti problem, umjesto što napadaju jedna drugu. Tačka prokreta u sukobu je prelaz od pozicije (zahtjeva) na interese svake strane.

4. NARANČA. Podijelimo radni list NARANČA i zamolimo učenike da popune. Kada svi popune daju papir osobi do sa lijeve strane tako da svi vide sve odgovore.

Razgovor u krugu: Je li jedna strana znala šta stvarno treba druga strane? Šta se dešava kada jedna i druga strana samo insistiraju na svom zahtjevu? Šta je bila učiteljica u ovom sporu.

Nastavna jedinica: Društvena osvještenost – RADIONICA 1

RADIONICA: ZAR SAM TO JA

CILJ: Uspoređivanje slike o sebi s onim kako nas drugi vide, zabava

TEŽINA: lagano

PROSTOR: učionica

FORMIRANJE: učenici sjede u krugu

PRIBOR: mali komadići papira, olovke, vrećica

VRIJEME: 30 minuta

POSTUPAK:

Svaki učenik napiše na papirić jednu svoju osobinu koja ga najbolje opisuje, koja je za njega najkarakterističnija. (Treba napisati osobinu ličnosti, npr.: lukav, duhovit, snalažljiv - ne osobinu koja se odnosi na izgled.)

Presavije papirić i stavi ga u vrećicu.

Svaki učenik izvlači po jedan papirić, pročita na glas osobinu i reče kome ona pripada. Imenovani treba reći je li on/a to zaista napisao/la ili ne. Ako je učenik pogodio 'vlasnika', papirić se stavlja sa strane, a ako ne, ponovno u vrećicu.

Ako izvuče svoj papirić, vraća ga u vrećicu, i igra ide dalje.

Kad sve završe, pitajte ih da razmisle što je to što oni rade pa drugi ljudi u njima prepoznaju određene osobine. Ako drugi ne prepoznaju te osobine, pitajte ih koliko jasno oni te osobine pokazuju drugima.

Možete nastaviti raspravu o različitim osobinama i kako se one mogu različito prikazivati ili u određenim situacijama ih pokazati, a u drugim ne pokazati.

Društvena osviještenost -Razderano srce –RADIONICA 2

Vrijeme: (60 min.)

-Razvoj empatije

Materijali: veliko papirnato srce s tekstem „ JA SAM VAŽAN/A” napisanim velikim slovima na srcu, selotejp, priča „Razderano srce”

Svi selotejpom na prsa nalijepe veliko papirnato srce.

Voditelj čita priču „Razderano srce”

Svaki put kada u priči čujete nešto što može povrijediti osobu, utjecati na to što se osjeća loše i ima o sebi loše mišljenje i pokažite palcem prema dolje i otrgnute komad papirnato srca.

Prijedlog pitanja za razgovor:

-Šta mislite kako se Damir osjeća? Zašto se tako osjeća? Kakav utjecaj bi takvi osjećaji mogli imati na njega ako se tako postupa s njim iz dana u dan?

-Opiši situaciju u kojoj si se tako ponio ili si vidio nekoga da se tako ponaša. Zamisli i opiši kako se ta osoba osjećala...

-Pitajte učenike za rečenice potpore, pozitivne poruke i one koje osnažuju. Šta biste za njega učinili da se bolje osjeća? Uz svaku osnažujuću poruku koju neko izgovori, neka djeca dignu palac prema gore.

-Šta mislite kako bi se Damir osjećao nakon što je čuo sve poruke podrške?

Prilog: Priča: “Razderano srce”

Jednog utorka ujutro, kad je zazvonila budilica Damir nije ustao iz kreveta. Deset minuta nakon toga, njegova mama otvara vrata sobe i kaže, Hajde, ponovo ćeš zakasnuti u školu. Stvarno si ljenčina” (PO-DERITE KOMAD SRCA).

Ali mama, ne osjećam se dobro!

„Zašto se uvijek ponašaš kao mala beba?“ (PODERITE KOMAD PAPIRA) pita Damirova mama. „Uvijek se osjećaš loše kad je čas tjelesnog u školi. Samo ti ustani i spremi se. Tvoj brat je već gotov!“ (PODERITE KOMAD)

Damir se brzo obukao i otišao u kuhinju nešto pojesti. Njegov stariji brat Alen je upravo završavao.

„Ja idem mama“, rekao je.

„Čekaj Damira», rekla je mama.

„Taj šmokljan uvijek kasni“ (PODERITE KOMAD PAPIRA) reče Alen. „Ne želim zakasniti“.

Damir je potrčao za starijim bratom i na vrijeme su stigli na školski autobus. Ali, upravo kada su se vrta busa zatvorila, Damir se sjetio da mu je domaća zadaća ostala u sobi. Pitao je vozača bi li mogao pričekati da se vrati i uzme zadaću. Vozač ga je pogledao, „Šta je tebi, blesane?“ „Pa nije ovo taxi, tako ti i treba kad kasniš“ (PODERITE KOMAD PAPIRA)

Kad je stigao u školu Damir je rekao učiteljici da je zaboravio zadaću, ona je odgovorila, Damire, to je već četvrti put ovaj mjesec da zaboravljaš domaću zadaću. Jesi li zaista uradio? Počinjem misliti da lažeš (PODERITE KOMAD SRCA). Morati ću porazgovarati s tvojim roditeljima.

Damir je volio sportove, ali je mrzio čas tjelesnog odgoja zbog toga što je bio najmanji od svih učenika u školi. Tog dana trebali su igrati košarku koja je bila jedan od najgori sportova za Damira. Učiteljica je zamolila djecu da se podijele u dva tima, Lavove i Tigrove“. Za nekoliko trenutaka bilo je 10 dječaka u svakom timu, a Damir jebio jedini koji je ostao neraspodjeljen (PODERITE KOMAD SRCA.)

Kapetan Lavova je rekao, Mi ga nećemo. On nije dobar igrač“ (PODERITE KOMAD) On nije Tigar, više liči na uplašenu mačku (PODERITE KOMAD), rekao je kapetan Tigrova. Ostali su se dječaci počeli smijati (PODERITE KOMAD).

Tog je dana nakon škole Damirov brat Alen igrao nogomet sa svojim prijateljima u blizini njihove kuće. Damir je bio znatno bolji u nogometu nego u košarci. Zato je pitao Alena može li i on igrati, Ni slučajno“, rekao je Alen, Ti bi upropastio igru“ (PODERITE KOMAD)

Njihova je mama to čula i rekla, Trebao bi pustiti brata da igra s vama, Alene“

„Ali mama, on je prespor“ (PODERITE KOMAD PAPIRA) i „uvijek je nekome na putu...“ (PODERITE KOMAD)

Društvena osviještenost -RADIONICA 3

UČINI ŠTA MOŽEŠ

CILJ: poticati učenike da pomažu drugima; poticati suosjećanje s osobama koje su u nevolji.

MEDIJI: papir i olovka za voditelja

AKTIVNOSTI:

Pokušajte se prisjetiti nekog dobrog djela koje ste učinili bilo komu i recite nam ukratko o kakvu se djelu radi. Zatim voditelj kaže: «Sada ću vam pročitati članak koji su prije nekoliko godina objavile gotovo sve američke novine. Radi se o istinitome događaju. Pozorno ga poslušajte jer ćemo ga poslije analizirati.»
PRILOG 6

Što mislite, zbog čega nitko nije učinio ništa? (Dopustiti učenicima) da iznesu svoje mišljenje. Obično učenici navode: Možda su se bojali za sebe. Možda se nisu htjeli upletati u tuđe probleme da ih netko ne okrivljuje. Možda je svatko od njih mislio da će netko drugi. Možda su se ukočili od straha. Tako je u Americi... i slično). Zabilježite dječje odgovore na ploči ili na papiru A3 formata, ako ih želite zadržati za sebe, jer bude doista zanimljivih razmišljanja. Zatim naglasite što je sve utjecalo na tu odluku: otuđenost ljudi u velikim gradovima, gdje se svatko brine samo za sebe; velik broj promatrača, što smanjuje osjećaj osobne odgovornosti, jer svatko razmišlja «zašto bih baš ja nešto učinio» ili «valjda će netko nešto učiniti» i slično.

Na koji su način promatrači mogli pomoći djevojci?

Ovo se dogodilo u Americi, mislite li da bi kod nas bilo drukčije? Obrazložite odgovor. Zbog čega bi bilo ili zbog čega ne bi bilo?

Jeste li ikada vidjeli da se netko prema nekome ružno ponaša (ruga se, ismijava ga, tuče, ogovara...)? Što ste kao promatrač tad učinili?

Nakon toga razrednik će pročitati drugu priču. PRILOG 6

U čemu je razlika između ove dvije priče?

Kakav je utjecaj na brojne promatrače imao dječakov postupak?

Kakav vam se zaključak nameće?

Razrednik će na kraju naglasiti:

Za razliku od promatrača iz prvog primjera, od kojih se nitko nije odvažio niti nazvati policiju, ovaj dječak učinio je prvi korak i pokušao spasiti što se spasiti može. Istina, možda u nekoj situaciji ne možemo učiniti mnogo, ali neka to ne bude prepreka da učinimo ono malo što možemo. Možda ne možemo spasiti cijeli svijet, ali, kako je govorila Majka Terezija: “Ako ne možeš pomoći cijelomu svijetu, pomozijednomu čovjeku.” Imajte na umu da kad nekomu pomažete, svojim primjerom možete potaknuti i druge da počnu pomagati i tako se dobro širi!

PRIČA 1. “Kitty je slijedio manijak kad se vraćala kući s posla u tri sata ujutro. Trideset i osam njezinih susjeda pojavilo se na prozoru kad je užasnuta kriknula: ni jedan nije izašao da joj pomogne iako ju je progonitelj maltretirao više od pola sata i na kraju ubio. Ni jedan čak nije učinio niti toliko da pozove policiju.” (Izvor: Raboteg-Šarić, Z.: Psihologija altruizma)

PRIČA2. “Oluja se smirila i lagana kiša počela je natapati pijesak. Dječak je primijetio, kao i mnogi drugi znatiželjnici, da su morski valovi na pješčanu obalu izbacili mnogo morskih zvijezda. One su se otimale smrti koja im je prijetila. Njihovo mnoštvo privuklo je pozornost ljudi koji su se tiskali promatrajući neobičan prizor. Morske zvijezde ležale su nepomično svega nekoliko metara od mora koje im život znači. U tome mnoštvu našao se i dječak koji je promatrao ovu zvjezdanu borbu sa smrću. Svi su mirno gledali, ali dječak se oteo svom ocu iz ruku i otrčao do morskih zvijezda. Sagnuo se, rukama zgrabio tri zvijezde i otrčao do mora. Vratio se i ponovio isto.”

Što radiš, mali? – upita ga neki znatiželjnik.

Vraćam morske zvijezde u more, inače će uginuti na pijesku odgovori dječak, ponavljajući iste radnje.

Ali zar ne vidiš da ih ima tisuće i da ih ne možeš sve spasiti?

Previše ih je. To se uvijek događa nakon olujnih valova. Ti ne možeš promijeniti stvari!

Dječak se osmjehne, zahvati opet nekoliko zvijezda, baci ih u more i odgovori:

Za ove sam uspio promijeniti stvari.

Čovjek je nakratko ostao zatečen, potom se sagne te sam počne bacati zvijezde u more. Vidjevši to, dvije djevojke učine isto i sad ih je već bilo četvero koji su zvijezde vraćali u život. Malo nakon toga i ostali znatiželjnici pristupe i sad ih je već bilo pedesetak koji su morske životinje bacali u vodu. Tako su ubrzo bile spašene sve zvijezde.

Nastavna jedinica: Društvena osvještenost – RADIONICA 4

CRNO JANJE

CILJ: osvijestiti učenicima da su isključivanje iz društva ili nagovaranje drugih da se s nekim ne druže, također nasilje; potaknuti učenike promatrače da nešto poduzmu, da pomognu učeniku koji trpi nasilje.

MEDIJI: priča crno janje, papiri i olovke

AKTIVNOSTI:

Na ovome satu podsjetit ćemo se s razrednih pravila. Što smo se dogovorili, kako se trebamo ponašati jedni prema drugima (pozvati se na plakat s razrednim pravilima)? Što je nama u razredu važno (razumijevanje, iskrenost, poštovanje, prihvaćanje...)? Što vam se čini, koje od ovih pravila najčešće kršite? Zbog čega? Možete li se sjetiti koje sve vrste nasilja razlikujemo? (Dopustiti učenicima da navedu čega se sjetite.)

Podsjetnik razrednicima – vrste nasilja:

VERBALNO – psovanje, ponižavanje, ruganje, nazivanje pogrdnim imenima;

FIZIČKO – udaranje, guranje, rušenje, otimanje i uništavanje stvari;

SOCIJALNO – isključivanje iz društva, izbjegavanje, ignoriranje, izoliranje;

PSIHIČKO – prijeteći pogledi, uhođenje, ucjenjivanje.

Sada ću vam pročitati jednu nezavršenu priču, a vaš će zadatak biti da je završite tako što ćete napisati prvo što vam padne na pamet. Najprije neka svatko za sebe napiše svoj završetak priče, a onda u maloj grupi ispričajte jedni drugima završetak koji ste smislili. Razgovarajte u skupini o mogućim završecima te iz pojedinačnih završetaka napravite jedan zajednički. Na kraju napišite i pouku u obliku narodne mudrosti ili izreke koju možete izvući iz ove priče, (npr. Ponašaj se prema drugima onako kako bi želio da se drugi ponašaju prema tebi!). Izaberite predstavnika skupine koji će pročitati vaš zajednički uradak.

Završite priču!

Evo, čuli smo nekoliko različitih završetaka. Koji vam se najviše sviđa? Zbog čega? Da ste na mjestu crnog janjeta, koji biste završetak sebi poželjeli? Zbog čega? Kada biste trebali odglumiti neki lik iz ove priče, u koji biste se lik najlakše uživjeli – u crno janje, u jednorogog ovna, u janjčice koji su se lijepo igrali s crnim janjetom ili u ovce koje to nisu mogle gledati, ali nisu ništa poduzele da zaštite crno janje? Molim vas da dignu ruku oni koji bi se najlakše uživjeli u crno janje (razrednik će na ploči nacrtati tablicu i upisati broj učenika koji dignu ruku), u jednorogog ovna, u janjčice, u ovce.

Tko se u ovoj priči ponaša nasilno? (Jednorogi ovan)

Tko trpi nasilje? (Crno janje)

Tko su promatrači? (Janjčići i ovce)

Po čemu se razlikuju janjčići i ovce u ulozi promatrača? (Ovcama je bilo žao, ali nisu ništa poduzele da pomognu crnom janjetu. Janjčići nisu nijemo promatrali, nego su se obratili za pomoć predvodniku koji je stariji i zna što treba učiniti.) Jeste li ikada vidjeli slično ponašanje među djecom? Navedite primjer bez navođenja imena, (npr. isključivanje iz društva samo zato što nam se ne sviđa nečija odjeća, izgled, podrijetlo, ocjene...).

Što ste učinili u ulozi promatrača?

Je l' vam se ikada dogodilo da vas netko nagovara da se s nekim ne družite? Što ste tad učinili? Što možemo naučiti od janjčića? (Uvijek možemo pokušati učiniti NEŠTO da zaustavimo nasilje. Ako se pravimo da ne vidimo, znači da se slažemo s takvim ponašanjem!)

Radionicu zaključiti porukom učenicima:

Ako si svjedok zlostavljanja, ne ponašaj se kao da te se to ne tiče.

Što ste učinili u ulozi promatrača?

Je l' vam se ikada dogodilo da vas netko nagovara da se s nekim ne družite? Što ste tad učinili? Što možemo naučiti od janjčića? (Uvijek možemo pokušati učiniti NEŠTO da zaustavimo nasilje. Ako se pravimo da ne vidimo, znači da se slažemo s takvim ponašanjem!)

Radionicu zaključiti porukom učenicima:

Ako si svjedok zlostavljanja, ne ponašaj se kao da te se to ne tiče.

Nasilje i zlostavljanje tiču se svakoga! Ako ne reagiraš, znači da podupireš takvo ponašanje!

Što možeš učiniti ako primijetiš da je neki učenik osamljen, izoliran, da se nitko ne želi s njime družiti?

Budi mu prijatelj.

Pozovi ga da ti se pridruži tijekom odmora.

Potakni ga da razgovara s nekim o tome što mu se događa, da potraži pomoć.

Ponudi se da ćeš biti uz njega kad se obrati odraslima za pomoć.

Objasni svojim prijateljima da nasilno ponašanje NIJE FER i zamoli ih da ti se pridruže u potpori.

Ako ne možeš izravno pomoći onima koji trpe nasilje (jer se bojiš da će onda i tebe isključiti iz društva ili se ne osjećaš sigurno), obrati se odraslima – razredniku, učiteljima, roditeljima...

Tražiti pomoć odraslih nije znak poraza ni slabosti. I NIJE tužakanje!

RADNI LIST 6

UPUTA: Napiši svoj završetak priče. Zatim razgovarajte u skupini o mogućem završetku priče Crno janje, dogovorite se koji vam je najprihvatljiviji te iz vaših pojedinačnih završetaka napravite jedan zajednički. Na kraju napišite i pouku u obliku narodne mudrosti ili izreka koju možete izvući iz ove priče (npr. Ponašaj se prema drugima onako kako bi želio da se drugi ponašaju prema tebi!). Izaberite predstavnika skupine koji će pročitati vaš uradak.

CRNO JANJE

U stadu koje su pastiri doveli na ispašu u planinu, među bijelima našlo se jedno crno janje. Mladunci ga prihvaćaju i igraju se s njime; razlika u boji nije im smetala. Samo je jednorogi ovan, otprije poznat po zloj čudi, počeo govoriti kako bi ga trebali negdje ostaviti jer će stadu donijeti nesreću. A kad su, razmiljevši se obronkom, u daljini ugledali nekoliko crnih ovaca, jednorogi odlučno zatraži da se riješe nevoljnika.

- Ako ga sad otjeramo, može se priključiti sebi sličnima. Pravi je trenutak za to! - opravdavao je svoju nesnošljivost. Shvaćajući da će biti izopćeno, crno janje oborene glave samo krene niz padinu... (završi priču!)

(ZAVRŠETAK PRIČE- KOPIRATI SAMO 1 PRIMJERAK SA ZAVRŠETKOM ZA VODITELJE, OSTALE ZA UČENIKE KOPIRATI BEZ OVOG DIJELA)

- Nakon što učenici napišu svoj završetak priče, neka dogovore zajednički završetak u grupi. Predstavnik svake skupine pročitat će njihov završetak priče i pouku, a radni list sa završetkom priče predat voditelju. Zanima li vas kakav je završetak predvidjela spisateljica Nada Iveljić? Pročitat će vam. Dakle:

Shvaćajući da će biti izopćeno, crno janje oborene glave samo krene niz padinu... Ovce nisu mogle gledati taj prizor. No, ostali bijeli janjčići, koji se dotad s njime lijepo igraju, zapriječe mu put te ga povedu svomu predvodniku:

- Tvojoj se odluci pokorava cijelo stado - rekoše. - Molimo te da crno janje ostane s nama. Jest drukčije, ali je naše.

Premda je ovan zle čudi i dalje zahtijevao izgon, predvodnik s vidljivim zadovoljstvom presudi:

- Mladunci su u pravu. Janje je drukčije, ali boja ništa ne znači. Naše je. Neka ostane!

Iveljić, N., Crno janje (Izvor: Lučić, K., Pružite, djeco, dlan - čitanka za treći razred osnovne škole)

Nastavna jedinica: Društvena osvještenost – RADIONICA 5

ISTINA/ZABLUDA

CILJ: podsjetiti učenike na osnovne informacije o nasilju među djecom, dati priliku učenicima da iznesu svoja mišljenja i stavove o nasilju među djecom.

MEDIJI: Tabele sa tvrdnjama, papiri i olovke.

AKTIVNOSTI: Na početku ove školske godine smo razgovarali o tome kako se trebamo ponašati jedni prema drugima i na temelju toga stvorili smo svoja razredna pravila. Na ovome satu razrednog odjela podsjetit ćemo se što znamo o nasilju među djecom.

Učenike je potrebno podijeliti u skupine (4-5 učenika po skupini). Svaka skupina dobit će 5 tvrdnji o kojima trebaju razgovarati. Dogovorite se je li tvrdnja točna ili netočna, a zatim obrazložite svoj odgovor. Učenici rade u skupini 15 minuta, a zatim razrednik s učenicima analizira tvrdnje na ovaj način: Razrednik pročita prvu tvrdnju, a predstavnici skupina iznose svoje odgovore i obrazloženja. Uloga je razrednika da, nakon što svi iznesu svoja mišljenja i obrazloženja, u zaključku istakne ono što piše u obrazloženju u primjerku za razrednike. Nakon toga prelazi se na sljedeću tvrdnju i tako sve do kraja. Dakle, analizira se tvrdnja po tvrdnja kroz sve skupine. Sljedeći sat razrednika nastavlja se na jednak način s preostalim tvrdnjama.

Potrebno je zadržati se na tvrdnjama onoliko dugo koliko učenici pokazuju interes i koliko žele razgovarati. Važnije je do kraja zaokružiti tvrdnju o kojoj raspravljate nego odraditi sve tvrdnje u jednome satu.

Predlažemo da otprilike prvih 5 tvrdnji iz primjerka za razrednike odradite na jednome satu, a drugih 5 tvrdnji na drugome satu. Potrebno je umnožiti onoliko primjeraka za učenike koliko će biti grupa.

Tvrdnja	Obrazloženje
---------	--------------

1. Nasilje je samo kada neko nekoga, gura, tuče ili mu otima stvari. T N	
Netačno. Najčešći oblik nasilja među djecom je ruganje i nazivanje ružnim imenima, a tu su još ogovaranje, prijetnja, isključenje iz društva ...	

2. Zlostavljanje je kada neko ko je jači namjerno nanosi tjelesnu ili psihičku bol nekome ko je slabiji i to se ponavlja. T N	
Tačno. Osnovni kriteriji za zlostavljanje jesu kada osoba to radi namjerno, kada želi povrijediti drugu osobu, kada jači napada slabijeg i kada to traje duže vrijeme.	

3. Kada vidim da se neki učenik nasilno ponaša prema drugom učeniku, najbolje se praviti da ne vidim. T N

Netačno. Ne reagirati znači da podržavamo nasilje. Ako se osjećaš sigurno reci osobi koja vrši nasilje da prestane. Ako se ne osjećaš sigurno traži od odrasle osobe pomoć – roditelja, nastavnika ili bilo koje odrasle osobe u koju imaš povjerenje.

4. Kada počne nasilje među djecom, djeca to trebaju sama riješiti. Ne trebaju u to uvlačiti nastavnike i roditelje. T N

Netačno. Osoba koja trpi nasilje nema snage oduprijeti se i potrebna joj je pomoć učenika iz razreda, nastavnika i roditelja.

5. Nasilje među djecom je normalno. Kada odrastu, toga se više neće ni sjećati. T N

Netačno. Nasilje nikada nije normalno. Osobe koje u dječijoj dobi trpe nasilje imaju posljedice i kada odrastu – najčešće nisko samopouzdanje. A one koje su zlostavljale u dječijoj dobi, nastave takvo ponašanje, pa se većina njih nađe u sukobu sa zakonom.

6. Na nasilje treba uzvratiti nasilje. Samo tako ćemo osobu koja se nasilno ponaša „naučiti pamtiti“. T N

Netačno. Na nasilje ne uzvraćaj nasiljem - psovkom ili tučnjavom. To ne rješava problem. Nemoj oponačati nasilno ponašanje jer i ti onda postaješ nasilan.

7. Reći odraslima da se neki učenik nasilno ponaša. ne znači tužakati i biti izdajica T N
Tačno. Time pomažeš djetetu koje je izloženo nasilju i djetetu koje je nasilno. To nije tužakanje.

8. Nasilja među učenicima ima više u gradskim nego seoskim školama. T N
Netačno. Na nasilje ne utiče veličina mjesta, škole ili razreda.

9. Djeca koja promatraju nasilje i ne poduzmu ništa najčešće to rade zato što ih je strah da bi i sami mogli postati žrtvom. T N

Tačno. Osim straha djeca katkad ne poduzmu ništa jer misle da odrasli neće primjerenom reagirati i spriječiti nasilje.

10. Osobe koje se nasilno ponašaju uživaju u tome što drugima nanose bol. T N
Tačno. Osobe koje se ponašaju nasilno uživaju u tome i to ih zabavlja. Trebaju stručnu pomoć.

Uputa: Ispod je navedeno 5 tvrdnji o nasilju među djecom. Pozorno ih pročitajte, razgovarajte o njima u grupi, dogovorite se je li tvrdnja tačna ili netočna, a zatim obrazložite svoj odgovor. U obrazloženju navedite razloge zbog kojih mislite da je tvrdnja tačna, odnosno netočna.

Tvrdnja	Tačno ili Netačno	Obrazloženje
---------	-------------------	--------------

1. Nasilje je samo kada neko nekoga, gura, tuče ili mu otima stvari. T N

2. Zlostavljanje je kada neko ko je jači namjerno nanosi tjelesnu ili psihičku bol nekome ko je slabiji i to se ponavlja. T N

3. Kada vidim da se neki učenik nasilno ponaša prema drugom učeniku, najbolje se praviti da ne vidim. T N

4. Kada počne nasilje među djecom, djeca to trebaju sama riješiti. Ne trebaju u to uvlačiti nastavnike i roditelje. T N

5. Nasilje među djecom je normalno. Kada odrastu, toga se više neće ni sjećati. T N

Br.	Tvrdnja	Tačno ili Netačno	Obrazloženje
-----	---------	-------------------	--------------

6. Na nasilje treba uzvratiti nasilje. Samo tako ćemo osobu koja se nasilno ponaša „naučiti pametiti“. T N

7. Reći odraslima da se neki učenik nasilno ponaša. ne znači tužakati i biti izdajica. T N

8. Nasilja među učenicima ima više u gradskim nego seoskim školama. T N

9. Djeca koja promatraju nasilje i ne poduzmu ništa najčešće to rade zato što ih je strah da bi i sami mogli postati žrtvom. T N

10. Osobe koje se nasilno ponašaju uživaju u tome što drugima nanose bol. T N

Nastavna jedinica: Odgovorno donošenje odluka – RADIONICA 1

KO JE ODGOVORAN ZA PONAŠANJE

CILJ: razvijanje odgovornosti za vlastito ponašanje, razumjeti da je odgovornost za vlastito ponašanje uvijek osobna, bez obzira na to što drugi čine, usvojiti razliku između odgovornosti i krivice, usvojiti osnovna znanja o ljudskim i dječjim pravima, razviti osjetljivost na kršenje ljudskih i dječjih prava.

MEDIJI: prilog za voditelja, priče za diskusiju u prilogu

AKTIVNOSTI:

1. Voditelj objasni učenicima da će danas razgovarati o preuzimanju odgovornosti za vlastito ponašanje, zatim čita upute sa priloga. Odgovore razrednik zapisuje na tabli tako da za svaku situaciju napiše raspon postotaka koje su rekla djeca.

RAZGOVOR

Kad smo pročitali svih 5 situacija i zapisali postotke (ne dajući im da previše diskutiraju i uvjeravaju jedni druge, nego jednostavno čuvši njihove procjene i zapisavši ih) pitamo učenike zašto su tako procijenili. Nakon toga kažemo da su u svakoj situaciji i Ivan i Petar 100% odgovorni za vlastito ponašanje. Ako me neko izaziva to je njegova odgovornost, on odlučuje za sebe kako će se ponašati. Moja je odluka kako ću reagirati na njegovo izazivanje. Mogu se maknuti, mogu mu reći, mogu okrenuti na šalu, mogu se potući - to je moja odluka. Dakle Ivan je 100% odgovoran za to što udari i povuče za nos Petra, a Petar je 100% odgovoran za to gdje drži noge i svađa li se ili ne, odnosno kako reagira na Ivanovo ponašanje. Zapravo pitanje “ko je prvi počeo” uopće nije važno pitanje. Ono služi tome da utvrdimo ko je kriv (tko je više, a tko manje kriv). Kada to utvrdimo, krivca proglašavamo lošom osobom, a onog drugog dobrom osobom. Umjesto toga, bolje je govoriti o odgovornosti za ponašanje, jer tada nema dobrih i loših ljudi, već dobrih i loših postupaka.

2. DJEČIJA PRAVA – Voditelj će pročitati i prodiskutirati s učenicima dječja prava iz priloga, a zatim će ih podijeliti u grupe i dati im nekoliko malih priča koje će svaka grupa pročitati i razmisliti koja su dječja prava prekršena u tim pričama.

PRILOG 8

Poslušajte sljedeće situacije koje ću pročitati. U svakom primjeru radi se o ponašanju Ivana i Petra. Vaš je zadatak da za svaku situaciju procijenite koliko je za nju odgovoran Ivan, a koliko Petar. Koliko je Ivan odgovoran za svoje ponašanje, a koliko Petar? Svoje procjene ćete govoriti u postocima.

(Za razrednu nastavu može u tačkicama ili na neki drugi primjeren način.)

1. Odmor je. Petar sjedi u svojoj klupi i čita. Dolazi Ivan i lupi ga po potiljku. Petar podigne glavu, a Ivan ga povuče za nos.

Koliko je odgovoran Ivan, a koliko Petar?

2. Odmor je. Petar sjedi u svojoj klupi s nogama u prolazu i čita. Dolazi Ivan i pita Petra “Što držiš noge vani?” i ne sačekavši odgovor lupi ga po glavi i povuče za nos.

Koliko je odgovoran Ivan, a koliko Petar?

3. Odmor je. Petar sjedi u svojoj klupi s nogama u prolazu i čita. Dolazi Ivan i kaže mu “Spremi noge!” Petar odgovara “Neću!” i na to ga Ivan lupi po glavi i povuče za nos.

Koliko je odgovoran Ivan, a koliko Petar?

4. Odmor je. Petar sjedi u svojoj klupi s nogama u prolazu i čita. Dolazi Ivan i kaže mu “Makni noge!” Petar odgovara “Neću!”. “E, neću ja preskakat’ tvoje noge”, kaže Ivan. “E, bogme hoćeš”, odvrati Petar. Na to ga Ivan lupi po glavi i povuče ga za nos.

Koliko je odgovoran Ivan, a koliko Petar?

5. Odmor je. Petar sjedi u svojoj klupi s nogama u prolazu i čita. Dolazi Ivan i kaže mu “Makni noge!”. Na to Petar digno noge i prepriječi put Ivanu. Ivan se razljuti, lupi Petra po glavi i povuče ga za nos.

Koliko je odgovoran Ivan, a koliko Petar?

PRILOG 9

UN su 1989. usvojile Deklaraciju o pravima djeteta. Naša zemlja kao i sve druge članice UN obavezale su se da će poštovati ova prava i brinuti i osiguravati da se ona u zemlji uvažavaju.

Skraćeni izbor iz dječjih prava je:

Pravo na dostojanstvo - Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Sva prava vrijede za svu djecu bez iznimaka. Sve odluke u vezi s djetetom donose se u najboljem interesu djeteta. Nijedno dijete ne smije biti podvrgnuto mučenju, okrutnim postupcima ili kaznama.

Sloboda mišljenja i izražavanja - Dijete ima pravo na slobodno izražavanje vlastitoga mišljenja i na obzir prema tom mišljenju. Dijete ima pravo na nacionalnost, vjeroispovijest, savjest pod nadzorom roditelja.

Pravo na privatnost - Dijete ima pravo zaštititi se od uplitanja u svoju privatnost, obitelj, dom, dopisivanje, te od kleveta i optužbi.

Pravo na obrazovanje - Dijete ima pravo na obrazovanje. Država mora osigurati besplatno i obavezno osnovno školovanje, te učiti i da srednje i visoko obrazovanje bude dostupno svima. Školska disciplina mora biti u skladu s pravima i dostojanstvom djeteta.

Pravo na osobnost (osobne slobode) - Dijete ima pravo na svoju kulturu, religiju i jezik. Dijete ima pravo na slobodno vrijeme, igru i sudjelovanje u kulturnim i umjetničkim aktivnostima.

Pravo na sudsku i društvenu zaštitu prava i sloboda - Država će štititi dijete od svih oblika zlostavljanja i sačiniti prikladne programe za sprječavanje zlostavljanja i skrb o posljedicama zlostavljanja. Dijete koje je došlo u sukob sa zakonom ili pravilima ponašanja ima pravo na postupak koji uvažava njegovo dostojanstvo i uzima u obzir njegovu dob s ciljem reintegracije djeteta u društvo.

1. Sanja sjedi s Majom u klupi. Dok je Maja na odmoru ili ne gleda, Sanja zaviruje u njezine stvari, čita šta Maja piše u svom dnevniku i to prepričava drugim curama u razredu. Svi se Maji iza leđa smiju, prave šale i zadirkuju je na račun onoga što je Sanja pročitala a oni saznali. Maja je zbunjena, povrijeđena i posramljena. Koje je Majino pravo dovedeno u pitanje/prekršeno?

2. Mirjani je poznanica vratila kasetu njezine omiljene grupe. Nekolicina učenika u razredu vidi kasetu i ruga joj se što sluša tu grupu, iskvareno joj pjeva i dere se na uho poznate refrene nekih pjesama, otima joj kasetu i s njom se dobacuje po razredu dok se na kraju kasete ne razbije, a vrpca ne raspadne. Koje je Mirjanino pravo dovedeno u pitanje/prekršeno?

3. Učiteljica je tražila dobrovoljce za pripremu novogodišnje priredbe u školi. Javili su se različiti učenici, a među njima i Pavle. Josip, Matija i Smiljana pobunili su se, udijelili Pavlu različite ružne epitete (glupan, baš se on našao predstavljati, može ako će glumiti mucavca) i rekli da oni neće sudjelovati ako je Pavle u ekipi. Koje je Pavlovo pravo dovedeno u pitanje/prekršeno?

Igrice za opuštanje i zabavu:

Podijelite listu sa nekim od sljedećih pitanja učenicima u grupi:

1. Ukoliko bi mogli imati neograničenu zalihu hrane, šta biste uzeli?
2. Ako bi mogli biti neka životinja koja bi bili i zašto?
3. Koji je jedan cilj koji želite ostvariti tokom svog života?
4. Kada ste bili mali koji vam je bio omiljeni superheroj i zašto?
5. Ko je vaš uzor (roditelj, poznata ličnost i sl.)?
6. Koja vam je najdraža stvar koju radite tokom ljeta?
7. Ako bi napravili film o vašem životu kakav bi bio, koja vrsta filma i koji bi vas glumac glumio?
8. Ako bi mogli biti sladoled koju vrstu sladoleda bi izabrali?
9. Koji vam je omiljeni liok iz crtanog filma i zašto?
10. Ako bi mogli posjetiti bilo koje mjesto na zemlji gdje bi otisli i zasto?
11. Koja je vaš posao iz snova i zašto?
12. Da li ste ranoranioc ili noćna ptica?
13. Koji su vaši omiljeni hobiji?
14. Koja je načudnija stvar koju ste ikada pojeli?
15. Šta ne volite ili šta vas nervira u vezi vas samih?
16. Navedite najdraže stvari o nekome u vašoj porodici?

17. Recite nam nešto o nekoj vašoj čudnoj ili neobičnoj navici?
18. Opišite sebe sa tri riječi?
19. Ako bi mogli bit neko drugi ko bi bili?
20. Izbrojite sve osobe u prostoriji koje imaju smeđe oči (ili samo momke)?
21. Saznajte ko je u grupi imao najduže putovanje?
22. Šta je agorafobija?
23. Saznajte ko je u grupi najmlađi a ko najstariji?

Zamišljene zastave

Potreban materijal: papir, olovke, bojice, markeri

Podijelite svakome list papira, olovke i pobrinuti se da svi imaju pristup bojicama i markerima u boji. Zadatak učenika je da nacrtaju njihove zastave koje će ih simbolizovati i koje imaju elemente koji su za njih bitni. Na primjer mogu crtati:

-gitaru (predstavlja vašu strast za muzikom)

- teniska loptica (za ljude koji vole sport ili tenis)

- religijske simbole (za ljude koje su religiozni i vjera im je jako bitna u životu)

Učenici imaju 15-20 min. za crtanje zastava. Nakon toga svaki učenik predstavlja svoju zastavu i objašnjava šta mu predstavlja. Nakon što svi predstave svoje zastave mogu se dogovoriti da naprave grupnu zastavu na kojoj će biti nešto zajedničko za sve njih.

Istina ili laž!

Zamolite svakog člana grupe da na papiru napiše tri stvari o sebi, koje nisu toliko poznate ostatku grupe. Dvije trebaju biti istinite a jedna mora biti laž. Svi čitaju sa svojih papirića a ostatak grupe odlučuje o tome koje tvrdnje su istinite a koje ne.

Moje ime je....

Učenici sjede u krugu. Svako od njih se predstavlja i uz svoje ime kažu neki zanimljiv pridjev koji ih opisuje i koji ima isto početno slovo kao i ime. Na kraju pitajte nekoga da ponovi sva imena i osobine osoba u grupi.

Pusto ostrvo

Recite grupi da zamisle da se nalaze na pustom ostrvu. Neka svako od njih zamisle tri stvari koje žele ponijeti sa sobom. To mora biti neka muzika, neka knjiga i neki predmet koji za njih ima određeno značenje.

Da li bi radije.....?

Na podu napravite liniju (možete zalijepiti traku da linija bude jasna i vidljiva). Zamolite sve učenike da stanu na liniju. Zatim počinjete čitati tvrdnje sa papira koji imate. Na primjer ako je vaše pitanje „Da li više volite čokoladu ili sladoled?“ učesnici skaču s desne ili lijeve strane trake zavisno od uputa voditelj.

Pitanja:

1. Posjetiti doktora ili zubara?
2. Jest i brokule ili mrkvu?
3. Gledati TV ili slušati muziku?
4. Kupiti guštera ili zmiju?
5. Otići na more ili planinu?
6. Biti jabuka ili banana?

7. Biti nevidljivi ili biti u mogućnosti čitati misli drugih ljudi?
8. Biti popularna ili najpametnija osoba koju poznajete?
9. Pojaviti se u novinama jer ste spasili nečiji život ili osvojiti Nobelovu nagradu?
10. Biti bez televizije cijeli život ili nikada više ne pojesti picu?
11. Biti lijepi i glupi ili ružni i pametni?
12. Šta vam je draže –da vam je uvijek hladno ili da vam je uvijek vruće?
13. Izgubiti vid ili izgubiti sluh?
14. Učiniti da nema gladi i bolesti u svijetu ili biti u mogućnosti da nikada više ne bude rata u svijetu?
15. Biti na pustom otoku sami ili s nekim koga ne volite?
16. Vidjeti budućnost ili promijeniti prošlost?
17. Biti viši ili niži nego što ste sada?
18. Boriti se s lavom ili ajkulom?

Ljudski bingo

Napravite tabelu 4x5 i napravite kopija dovoljno za svakoga u grupi. Svaka kockica u tabeli sadrži po jednu tvrdnju:

Ima smeđe oči

Putovao je na najudaljenije mjesto

Jeo je najčudniju hranu

Voli tenis

Nosi nešto plavo

Govori strani jezik osim Engleskog

Zna šta je otorinolaringolog

Svira neki muzički instrument

Ima najmanje 2 kućna ljubimca

Putovao je u stranu zemlju

Mrzi brokule

Ima dvoje ili više braće i sestara

Ime mu počinje sa S

Voli da jede čokoladu

Voli snijeg

Voli fudbal

Voli da ustaje rano ujutro

Voli gledati akcijske filmove

Visok je više od 1.75 cm

Nakon ovoga svi ustaju i pričaju jedni s drugima kako bi pronašli osobu koja ima osobine koje se nalaze u njihovoj tabeli. Npr. Ako pronađu nekoga ko voli čokoladu ta osoba upisuje svoje ime u tu tabelu. Ko prvi popuni tabelu je pobjednik igrice.

Poredajte se

Zamolite grupu da se poredaju u red na osnovu nekih karakteristika. Najbolje funkcioniše u grupama od 8-10 ljudi. Ako imate veliku grupu razdvojite ih u dvije grupe i zamolite ih da se takmiče jedni protiv drugih. Možete ih zamoliti da se grupiraju na osnovu:

-visine, od najmanje do najvećeg

-po tome kojeg su datuma rođeni, od Januara do Decembra

-Veličini obuće

-Po imenima, od A do Z

-Imenima majki po abecednom redu itd.

-Svega ostalog čega se možete sjetiti

Jedna minuta

Cilj ove igre je da odabrana osoba priča bez prestanka jednu minutu. Vi birate temu i osoba koja izvuče najmanji broj na ponuđenim karticama mora pričati jednu minutu bez prestanka. Teme mogu biti raznovrsne npr: moje najranije sjećanje, ominjena kompjuterska igrice, zašto je grh dobar za zdravlje ,10 stvari koje možete napraviti sa krompirom, da li se aligatori mogu hrvati i sl.

Bomba i štit

Vrijeme trajanja: (5 min.)

Svako izabere dvije osobe- jednu koja će mu predstavljati bombu i druga koja će mu predstavljati štit, ali ne govori koga je izabrao. Na dati znak svi bježe od svoje bombe krijući se iza svog štita.

Glas

Vrijeme trajanja: (10 min.)

Jedna osoba je unutar kruga sa vezanim očima, dok su svi ostali oko nje i kreću se. Povremeno se neko obraća osobi sa vezanim očima nekom rječju, glasom ili uzvikom, pritom pokušavajući da promjeni boju svog glasa. Kada osoba u sredini kruga pogodi čiji glas je upravo čula, njih dvoje zamjenjuju mjesta i igra ide dalje.

Ledeni čika

Vrijeme trajanja: (10 min.)

Jedna osoba je, ledeni čika”. Koga ledeni čika dotakne taj/ta je zaleđen/a. Učesnici koji nisu zaleđeni mogu, odlediti” one koji su zaleđeni dotaknuvši ih. Zadatak ledenog čike je da pokuša da zaledi sve ostale učesnike.

Moj par

Vrijeme trajanja: (10 min.)

Na dva papirića učenici upisuju istu životinju, primjerice: koza, mačka, miš, ovca, krava, pas, ptica, magarac, kokoš, pijetao. Cjeduljice se smotavaju i stave u vrećicu. Svaki učenik izvuče jednu cjeduljicu i, da mu niko ne vidi, pročita šta piše na njoj. Zadaća svakog učenika je naći svog para, istu životinju, s pomoću pokreta tijela, ili, možda glasanja određene životinje. Ako djeca žele, igru mogu ponoviti.

Rukovanje

Vrijeme trajanja aktivnosti: (10 min.)

Ovo je vrlo jednostavna igra u kojoj će vaš zadatak biti da se rukujete sa svakim iz grupe, pri tom ne izgovarajući nijednu riječ. Slobodno se krećite po cijeloj učionici i kad se sa nekim sretnete, zamislite da je to vaš najbolji prijatelj kojeg niste odavno vidjeli i srdačno mu stegnite ruku. U ovoj igri se ne govori. Kad se svako sa svakim bude rukovao, vratite se na mjesta u krugu. Hajdemo sada.

Pokaži

Vrijeme trajanja aktivnosti: (10 min.)

Voditelj daje precizno uputstvo grupi koja stoji nepravilno raspoređena: Pokaži desnom rukom, lijevom kukom, nosom, nogom, koljeno i sl. neke od predmeta u prostoriji” (barem tri istovremeno).

Imitiranje

Vrijeme trajanja aktivnosti: (15 min.)

Sada ćemo da hodamo ukруг, ali na poseban način.

Imitirati ćemo hod:

Kako hoda fudbaler koji se vraća sa utakmice?

Kako hoda robot?

Kako hoda dijete od 2 godine?

Kako hoda žena kad se vraća sa pijace?

Tražite od djece još neku ideju, da predlože ko bi se još mogao imitirati.

Zasmijavanje I

Vrijeme trajanja: (5 min.)

Djeca stoje u dva reda, jedan naspram drugih (svako ima svog partnera u drugom redu). Djeca iz prvog reda nastoje da zasmiju djecu iz drugog reda, a ovi nastoje da ostanu ozbiljni. Potom mijenjaju uloge.

Zasmijavanje II

Vrijeme trajanja: (5 min.)

Svi sjednu ukруг. Jedno po jedno dijete ulazi u centar kruga i nastoji da ostane oziljno, a ostali nastoje da ga zasmiju.

Prenesi zvuk

Vrijeme trajanja: (5 min.)

Djeca stanu ukруг, a voditelj traži da svako redom uđe u krug i nekim dijelom tijela proizvede zvuk koji želi (ustima, jezikom, prstima, nogama, već kako se sjeti). Potom cijela grupa ponavlja zvuk.

Takni

Vrijeme: (10 min.)

Učiteljica može ovu radionicu završiti nekom veselom neverbalnom igrom uz muziku. Dok muzika svira, svi plešu. Kad stane, svatko mora taknuti ono što voditelj kaže, Na primjer: «Takni nečije uho! » ili «Takni nečiji mali prst na nozi! » Moguće je birati i samo boje (Takni žuto!). Zanimljivije je ako se slijedeća naredba kaže prije no što glazba ponovno počne.

Lice osjećaja

Vrijeme: (15 min.)

Djeca naizmjenično odabiru osjećanja koja će pokazati. Kako izgledam kada sam bjesan, razočaran, uplašen, nestrpljiv, povrijeđen, usamljen, ponosan, oduševljen, zabrinut. Te grimase putuju u krug.

Ćik-pogodi (-)

Voditelj svakom od učenika zalijepi na leđa papir sa imenom neke poznate ličnosti. Svaka od osoba ima zadatak da pogodi koju to ličnost predstavlja, ali tako što bilo kome od učesnika postavlja pitanje, a on odgovara sa DA i NE. Ko pogodi, zalijepi papir na grudi i ide dalje da pomogne drugima. Igra se završava kada svi pogode koje su ime imali na leđima.

Draga, da li me voliš?

Vrijeme: (10 min.)

Učesnik/ica postavlja pitanje osobi do sebe: Draga-i, da li me voliš?”, a on/a odgovara, “Da, dragi/a, volim te, ali nikako ne mogu da ti se nasmijem”, pri čemu ne smije da se nasmije, jer onda ispada. Ukoliko se ne nasmije, on/a postavlja pitanje dalje, a ukoliko ispadne dalje postavlja pitanje osoba koja je njega/nju pitala.

Što manji prostor

Vrijeme: (5 min.)

Grupa se podijeli u dvije ili tri manje grupe. Zadatak svake grupe je da kao grupa zauzme što manji prostor. Pobjednik je ona grupa koja zauzme najmanji prostor.

Vuneno klupko

Vrijeme: (5-10 min.)

Svi stoje u krugu, prva osoba uzima vuneno klupko i baca ga nekome, zadržavajući njegov kraj. Osoba koja je primila klupko ga baca slijedećoj osobi, dok osoba koja joj je dobacila klupko počinje da imitira osobu kojoj je bacila klupko, preuveličavajući.

Slonče

Vrijeme aktivnosti: (30 min.)

Djeca stoje u polukrugu jedni iza drugih, slušaju instrukcije voditelja i izvode pokrete kao voditelj., na djetetu ispred sebe.

Voditelj priča priču: Bila jedna velika šuma (dlanovima kreće u krug po leđima) u kojoj je raslo ogromno drveće (šakama čini pokrete gore-dole). Onda su došli neki ljudi i posjekli šumu (blagi karate udarci). Ostali su samo panjevi (prstima štipka leđa). Po šumi je skakutalo slonče (pesnicama lupka po leđima), došao je policajac i pitao: Šta radiš tu? (kažiprstima obje ruke naglo dodiruje struk) i odveo slonče u zatvor.” Sada se svi okreću u suprotnom smjeru, a voditelj nastavlja priču, Slonče je u zatvoru namještalo krevete (dlanovima kreće ukrug po leđima), zatezalo čaršafe (dlanovima ravna od sredine leđa prema lijevom i desnom kraju), lupkalo jestučiće (prstima štipka leđa), treslo čebiće (štipka ramena), ujutru je išlo na džoging (pesnicama lupka po leđima). Jednoga dana riješilo je da napiše pismo Ministarstvu za zaštitu prirode. Ubacilo je papir u mašinu (povlači dlanovima od vrha leđa prema dole, naizmjenično sa obje ruke), kucalo tekst (lupka kažiprstom po leđima), a čuvar ga pita: “**Šta radiš tu? (kažiprstima obje ruke naglo dodiruje struk).**»

PRILOG 2: INDIVIDUALNI PLAN

INDIVIDUALNI PLAN

1. Trenutna psihosocijalna procjena: profil korisnika

Formalna procjena			
Datum	Naziv testa	Proveo	Rezultat

2. Sažetak podataka dobivenih od staratelja

Vještine brige za samog sebe	
Motivacija	
Socijalne i interpersonalne vještine	
Samopoštovanje	
Jezik i komunikacija	
Vještine pismenosti	
Matematika	
Motorne vještine	

Pristup obrazovnom programu	
Stil učenja	
Pohađanje škole	
Hobiji i interesi	

3. Identificiranje jakih snaga i prioriternih potreba u učenju

Sposobnosti, vještine i talenti	Potrebe u učenju
Prioritetne potrebe u učenju	

4. Plan postizanja taktičkih ciljeva

Taktički ciljevi	Uključeno osoblje	Strategije i resursi	Roditeljska podrška kod kuće	Datum početka	Datum revizije
1.					
2.					
3.					
4.					

5. Revizija i preporuke

Taktički cilj	Datum revizije	Ostvareni napredak (1-5)	Dodatni komentar
1.			
2.			
3.			
4.			
Legenda za ocjene: 1 – premašeno ostvarenje 2 – cilj ostvaren 3 – ostvaruje se napredak 4 – cilj nije ostvaren 5 – odgovor još nije postignut			

LITERATURA

Klarin, M. (2006): Razvoj djece u socijalnom kontekstu. Naklada Slap. Jastrebarsko.

Petermann, F., Petermann U. (2010): Trening s agresivnom djecom. Naklada Slap. Jastrebarsko.

Slunjski, E. (2014): Kako djetetu pomoći da... stječe prijatelje i razvija socijalne vještine. Element.

Dodge, K.A., Schwartz, D. (1997): Social information processing mechanisms in aggressive behavior. New York: Wiley.

Vranjican, D., Prijatelj, K. i Kuculo, I. (2019). Čimbenici koji utječu na pozitivan socio-emocionalni razvoj djece. Napredak: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, 160(3-4), 319-338.

Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L. i Sladović Franz, B. (2008). Agresivno i prosocijalno ponašanje djece u dječjim domovima. Ljetopis socijalnog rada, 15(2), 185-213.

Browne, K. (2009). The risk of harm to young children in institutional care. London: Save the Children.

Hukkanen, R., Sourander, A., Bergroth, L. i Piha, J. (1999). Psychosocial factors and adequacy of services for children in children's homes.

Ljubešić, M. (2005). Stimulacija emocionalnog razvoja djece

Tadić-Lesko, K, I Milinković, J. (2019). Transformacija i deinstitucionalizacija domova za djecu bez roditeljske skrbi u Hercegovačko-neretvanskoj županiji.

Majra Lalić, Vesna Ćorluka Čerkez. Unapređenje mentalnog zdravlja mladih bez roditeljskog staranja, 2021.

Hattie, J. (2009). Visible learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. New York: Routledge & Kegan Paul.

Johnson, B. & Stevens, J. J. (2006). Student achievement and elementary teachers' perceptions of school climate. Learning Environments Research, 9, 111-122.

Udruženje Građana “Naša Djeca – Our Kids u BiH” zahvaljuje Nositelju projekta People in Need (PIN), članovima konzorcija Everyday Peace Indicators (EPI), Omladinskiom Kulturnom

Centru Abrašević (OKC Abrašević), Agenciji lokalne demokratije Mostar i UG NEŠTO VIŠE (NV) na podršci realizacije projekta.

Zahvaljujemo Vladi Ujedinjenoga Kraljevstva koji su kroz finansiranje projekta “Mostar – Prostori koji pokreću” podržali aktivnosti i programe “Udruženja Građana Naša Djeca – Our Kids u BiH” usmjerene na najranjivije skupine djece i mladih te omogućili izradu ove publikacije, kao i provedbu akcijskog istraživanja koje je prethodilo samoj knjizi.

Priručnik je rezultat rada na projektu: „Unaprjeđenje psihosocijalne podrške za mlade bez roditeljskog staranja” čiji je nositelj Udruženje Građana “Naša Djeca – Our Kids” u suradnji sa Centrom za Psihološku podršku Sensus.

Zahvaljujemo svim stručnjacima iz prakse na sudjelovanju u istraživanju i vrijednom doprinosu u pripremi i izradi ovog priručnika, a posebno mladima koji su bili dio akcijskog istraživanja i podijelili s nama svoja iskustva, razmišljanja i prijedloge.

UG Naša Djeca – Our Kids u BiH

Mostar, 2023.